

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Biblické motivy v předbělohorských morálkách

Biblical Motives in Moralizing Books published before Battle of White Mountain

Bakalářská diplomová práce

Ivana Srnečková

Česká filologie – Filozofie

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Olomouc 2016

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci 21. 4. 2016

Ráda bych touto cestou upřímně poděkovala paní Mgr. Janě Kolářové, Ph.D., za odborné vedení mé práce, cenné rady a zejména za osobní přístup.

Obsah

Úvod.....	5
1. Literárněhistorický kontext.....	7
1.1. Renesance, humanismus	7
1.2. Moralizující tendence v literatuře	8
1.3. Reformace, konfesijní situace v českých zemích.....	10
2. Biblické motivy v předbělohorských moralitách	12
2.1. Člověk v řádu světa.....	12
2.1.1. Massopust	12
2.1.2. Theatrum divinum.....	15
2.1.3. Theatrum mundi minoris.....	18
2.1.4. Třinácte tabulí věku lidského	20
2.1.5. Věk člověka	22
2.2. Zápas duše a těla	24
2.2.1. Spis o zraku.....	24
2.2.2. Kupidova střela	26
2.2.3. Vejstupný syn.....	30
2.3. Žena a její role	31
2.3.1. Počestná žena	31
2.3.1.1. Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému	31
2.3.2. Oddaná manželka	33
2.3.2.1. Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně	33
2.3.2.2. Zrcadlo poctivé a šlechtné ženy a hospodyně	35
2.3.2.3. O svornosti manželské	35
2.3.3. Rodička	38
2.3.3.1. Knížka potěšitelná, všem těhotným a rodičím manželkám.....	38
2.3.3.2. O ctných manželkách těhotných a rodičkách křesťanských	40
2.3.4. Výchova dětí a mladých dívek.....	42
2.3.4.1. Dětský rápek	42
2.3.4.2. Křesťanských pobožných panen věncek poctivosti	45
2.3.4.3. Rozkoš a zvule panenská	46
Závěr	49
Anotace	53
Seznam použitých pramenů	54
Seznam použité literatury	56

Úvod

Tato práce se bude zabývat využitím a zapojením biblických motivů v předbělohorských moralizujících spisech. Vzhledem k tomu, že literární tvorba doby předbělohorské byla v českých zemích stejně jako v celé Evropě ovlivněna renesancí a humanismem, v rámci moralit bychom mohli očekávat, že se autoři budou opírat o mravní zásady antických autorit, které byly pro toto období velkým vzorem. Ani silný odkaz antiky však nemohl otřást dominantním postavením bible jako nejdůležitějšího zdroje morálních imperativů. Proto jsme si položili otázky, zda, v jaké míře a jakým způsobem autoři ve svých dílech pracují s biblickými motivy, a na tyto otázky se v práci budeme snažit odpovědět.

Za tímto účelem jsme vymezili korpus textů, který budeme zkoumat. Sjednocujícím prvkem nám při výběru spisů byla doba vzniku – rozmezí od druhé poloviny 16. století do bitvy na Bílé hoře. Dále se jedná pouze o texty, které byly napsány česky, a všechny mají mravokárný či preskriptivní charakter.

Texty jsou ale v několika aspektech různorodé. Protože se zabýváme biblickými motivy, vybrali jsme texty různorodé z hlediska vyznání autorů. Do korpusu jsme zařadili spisy katolíků, utrakvistů, členů Jednoty bratrské i luteránů.¹ Na základě toho si budeme všimnout, zda je u autorů jednotlivých vyznání výrazný rozdíl v práci s biblickým pretextem. Nabízelo by se např. předpoklad, že protestanté se budou striktně držet protestantského kánonu a nebudou využívat deuterokanonické knihy.

Různorodost spočívá také ve formě textů. I když převažují prozaická díla, zařadili jsme do korpusu i divadelní hry a spisy psané ve verších. Také v tomto případě budeme zkoumat, zda forma textu nějak ovlivnila práci s biblickými motivy.

Nakonec musíme připomenout i obsahovou různost. Tu použijeme jako kritérium, podle něhož budou díla v práci seřazena. Nejprve půjde o díla, která se obecně zabývají člověkem a jeho pozemským pobytem. Do této kategorie bude patřit *Massopust Vavřince Leandra Rvačovského*, *Theatrum divinum* Matouše Konečného,² *Theatrum mundi minoris* Nathanaela Vodňanského z Uračova, *Třinácte*

¹ V této souvislosti je ovšem nutné podotknout, že náboženská situace byla na přelomu 16. a 17. století natolik vyhrocená, že nebylo výjimkou, když některý autor během života konvertoval. Některé prameny se pak v informacích o autorově vyznání mohou lišit.

² Edičně nezpracované dílo. Citace jsou transkribovány podle zásad stanovených v textu Josefa Vintra. VINTRA, J.: *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*. Listy filologické 1998, č. 121, s. 341–346.

tabulí věku lidského Bartoloměje Paprockého z Hlohov a *Věk člověka* Tobiáše Mouřenína z Litomyšle.

Dále se budeme věnovat spisům, v nichž je upozorněno na boj s hříchy, který se může v člověku odehrávat – jde o spisy kritizující smilstvo, nestřídmost či lenost. V této skupině bude analyzován *Spis o zraku* Jana Blahoslava, *Kupidova střela* Šimona Lomnického z Budče a *Vejestupný syn* Tobiáše Mouřenína z Litomyšle.

V poslední skupině budou texty, které se nějakým způsobem vztahují k ženě, jejímu společenskému postavení a životním úlohám. *Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému* Havla Žalanského Phaëtona chce ženu vyzdvihnout a potěšit. Do manželského života dávají rady preskriptivní spisy *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* Jana Kocína z Kocínětu, *Zrcadlo poctivé a šlechetné ženy a hospodyně* Jiříka Strejce Zábřežského a *O svornosti manželské* Jana Rosacia Sušického. Těhotenství a porodu se věnují texty *Knížka potěšitelná, všechněm těhotným a rodičím manželkám* Thomase Guenthera a o *ctných manželkách těhotných a rodičkách křesťanských* Havla Žalanského Phaëtona. Výchovou se zabývají spisy *Dětský rápek* Šimona Lomnického z Budče, *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti* Lukáše Martinovského a *Rozkoš a zvule panenská* Adama Klemense Plzeňského.

V práci nejdříve stručně přiblížíme dobu vzniku děl. Stručně charakterizujeme pojmy renesance a humanismus a představíme moralizující literaturu. Dále poukážeme na náboženskou situaci v českých zemích v období vrcholného humanismu. Poté budeme analyzovat každý spis z hlediska zapojení biblických motivů.

V analytické části si budeme všimnout, v jaké míře je biblický text ve spisech využit. Budeme pozorovat, jakým způsobem autoři biblické motivy zapojují, a povšimneme si různých zajímavostí v práci s biblickým pretextem. Budeme se také soustředit na to, které části bible jsou více či méně využívány, jaké příběhy či postavy často zmiňované, případně zda autoři čerpají i z knih deuterokanonických nebo apokryfních. V neposlední řadě si při analýze textů budeme všimnout, zda jsou v nich biblické motivy užity adekvátně.

Na závěr zhodnotíme, jakou roli mají biblické motivy ve zkoumané moralizující literatuře vrcholného humanismu. Na základě dílčích poznatků z analytické části shrneme, jak autoři s motivy pracují, jak je do díla zapojují a co má na jejich využití vliv.

1. Literárněhistorický kontext

1.1. Renaissance, humanismus

Pojmem renesance bývá běžně označována jednak historická epocha v Evropě v období 14.–16. století, ale v užším smyslu také umělecký sloh. Renaissance vystřídala období středověku, v němž centrem lidského myšlení a konání byl Bůh a posmrtný život. Renaissance přinesla významnou změnu v pohledu na člověka a jeho místo na zemi, pozornost se obracela k jeho pozemské existenci. Období řeckého a římského starověku, o jehož obrození se renesance snažila, bylo hlavním zdrojem idejí. Renaissance se zrodila v Itálii již v průběhu 13. století a postupně se pak rozšiřovala po Evropě. Projevila se v malířství, sochařství, architektuře a v neposlední řadě v literatuře.³ Zasahovala do sféry kulturní, politické a ekonomické – snažila se o všestranný rozvoj člověka, umění a vědeckého poznání.⁴

Humanismus pak představuje jednu ze složek renesance, nikoli celý umělecký či životní styl, spíše vzdělanostní ideál. Společným znakem renesance a humanismu je především zaměření na rozvoj člověka prostřednictvím vzdělání. Pojem humanismus označuje „jazykově zaměřenou stránku renesance“⁵. Humanisté se také navraceli k myšlenkovým odkazům antiky, zejména v podobě pečlivého studia antických (hlavně římských) klasiků a napodobování jejich tvůrčího stylu.

V českých zemích nástup renesance zpomalilo probíhající husitské hnutí a její působení bývá tedy vymezováno koncem šedesátých let 15. století a rokem 1620, kdy se rozpoutala bitva na Bílé hoře, jež zásadně změnila politickou a náboženskou situaci v Čechách.⁶ Renaissance k nám pronikala jednak přímo z Itálie, ale také ze sousedních zemí, kde pro ni byly příznivější podmínky. Zpočátku se šířila pouze mezi úzkou vrstvou šlechty, nejvýrazněji se pak začala projevovat v polovině 16. století, kdy získala všeobecnější ráz. Ovlivnila architekturu a výtvarné umění, ale také způsobila změnu životního stylu, politickou otevřenost a nárůst vzdělanosti.⁷ V oblasti literatury, která vznikala v českých zemích, se renesance neprojevila tak jako třeba v dílech italských či francouzských spisovatelů, byla přítomná hlavně ve

³ ŠVÁB, M.: *Přehled dějin starší české literatury se srovnávacím nástinem slovenského vývoje* (dále jen *Přehled dějin*). Praha 1964, s. 141–143.

⁴ GALÍK, J. a kol.: *Panorama české literatury. Literární dějiny od počátků do současnosti* (dále jen *Panorama*). Olomouc 1994, s. 59.

⁵ ŠVÁB, M.: *Přehled dějin*. Praha 1964, s. 143.

⁶ KOPECKÝ, M.: *České humanistické drama*. Praha 1986, s. 7–8.

⁷ PURŠ, J. – KROPILÁK, M. (ed.): *Přehled dějin Československa. 1/2., (1526–1848)*. Praha 1982, s. 54.

formě překladů. Mluvíme-li tedy o naší literatuře tohoto období, označujeme ji spíše jako humanistickou.⁸

Zpočátku, v souvislosti s inspirací starověkými učiteli a jejich vytříbeným jazykem, byla velmi populární latinská tvorba, ta se uplatňovala hlavně v básnictví. Jelikož se jednalo o vysokou úroveň latiny, byla tato tvorba určena pro omezený okruh čtenářů.⁹

Česky psaná literatura, označovaná jako národní humanismus, byla žánrově i kvalitativně bohatší, uplatňovala se jak v naukové literatuře, tak v beletrii. Tato tvorba se snažila obsáhnout širší publikum.¹⁰ Národní humanismus převládl ve třicátých letech 16. století. To je období, které bývá v literatuře označováno jako vrcholný humanismus a považováno za zlatý věk české literatury.¹¹ I česky píšící humanisté měli latinské vzdělání a inspirovali se antikou, chtěli ale rozvíjet domácí tradici, nikoliv pouze napodobovat cizí vzory. Ve vrcholném humanismu převládala tvorba nauková, vznikly např. významné spisy filologické či historiografické. Velmi oblíbené byly cestopisy, které stojí na pomezí literatury naukové a umělecké. Z beletrie můžeme jmenovat knížky lidového čtení, satirické spisy, milostnou poezii a také v tomto období vznikající spisy s moralizující a preskriptivní tendencí.¹²

1.2. Moralizující tendence v literatuře

Mravokárná literatura se stala součástí literární produkce především od 2. poloviny 16. století, v době vrcholného humanismu.¹³ Její nárůst byl zřejmě vyvolán neklidnou náboženskou situací a úpadkem morálních hodnot. Ten podle Jaroslava Kadlece způsobilo několik faktorů: rozšíření luteránů, kteří se domnívali, že člověk může být spasen jedinečně na základě víry a nikoli pouze dobrým jednáním, dále upřednostňování materiálních hodnot před duchovními a proniknutím renesančního ducha do společnosti.¹⁴

Morality měly snahu působit „nápravně a kriticky ve všech složkách společnosti“, zobrazovaly bezvýjimečnou rovnost lidí před Bohem, jejich hříšnost

⁸ GALÍK, J. a kol.: *Panorama*. Olomouc 1994, s. 59–60.

⁹ Tamtéž, s. 60.

¹⁰ Tamtéž, s. 66–69.

¹¹ PURŠ, J. - KROPILÁK, M. (ed.): *Přehled dějin Československa. 1/2., (1526–1848)*. Praha 1982, s. 74.

¹² GALÍK, J. a kol.: *Panorama*. Olomouc 1994, s. 66–70.

¹³ DAŇHELKA, J. a kol.: *Dějiny české literatury. I. díl. Starší česká literatura* (dále jen *Dějiny české literatury*). Praha 1959, s. 350.

¹⁴ KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin. [Sv.] 2*. Praha 1991, s. 31.

a význam víry a správného pozemského života, který je pak zhodnocen v existenci posmrtné a náležitě odměněn, či potrestán.¹⁵

Podle Jana Malury „knihy moralistní a nábožensky vzdělávací měly ambice patřit spíše do centra dobové literární tvorby než na její hodnotovou periferii.“¹⁶ Malura se rovněž domnívá, že můžeme tuto tvorbu považovat za „samostatný literární subsystém“¹⁷. Přestože se týká víry a mohli bychom ji proto zařadit do nábožensky vzdělávací literatury, zaměřuje se více na praktickou stránku života. O jejich popularitu a rozšíření se mj. zasloužil humanistický učenec a tiskař Daniel Adam z Veleslavína, který podporoval autory, podněcoval je k psaní a následně jejich díla vydával.¹⁸

Jednalo se jednak o spisy didaktické, které byly ve své době velmi oblíbené. Věnovaly se každodennímu životu a staly se jakýmsi pravidly, podle nichž by se měl čtenář řídit, pokud chtěl být po smrti odměněn. Dále to byla díla, která navázala na starší humanistickou moralistickou tradici. Věnovala se především zobrazení a kritice hříchů a pátrala po jejich příčinách, což bylo zachyceno v díle buď přímo, nebo prostřednictvím alegorie. Autoři často využívali zábavné látky pro lehčí čtení.¹⁹

Protože se toto moralizování opíralo o křesťanskou etiku, jeden z inspiračních i argumentačních zdrojů pro spisovatele představovala bible. V biblických příbězích hledali autoři příčiny hříšného lidského jednání, demonstrovali jimi četnost božích trestů. Pro argumentaci využívali také spisy církevních otců a dobře posloužila ve středověkém kazatelství velmi oblíbená exempla. Exemplum, latinsky příklad, je „prozaické vyprávění zpravidla kratšího rozsahu, objasňující určitý morální pojem nebo problém, demonstrující příkladné chování či nepřipustné jednání apod.“²⁰ Někteří badatelé chápou exemplum spíše z hlediska funkce než jako žánr, když hovoří o narativech ve funkci exempla. S tímto funkčním využitím různých příběhů se v moralizující literatuře setkáme velmi často.²¹ Příznačně pro humanismus autoři využívali též spisy a myšlenky antických myslitelů.

¹⁵ DAŇHELKA, J. a kol.: *Dějiny české literatury*. Praha 1959, s. 350.

¹⁶ MALURA, J.: *Žánrová hybridizace v české literatuře 16. a 17. století*. In: MALURA, J. (ed.): *Žánrové aspekty starší literatury*. Ostrava 2010, s. 101.

¹⁷ Tamtéž, s. 116.

¹⁸ DAŇHELKA, J. a kol.: *Dějiny české literatury*. Praha 1959, s. 351.

¹⁹ Tamtéž, s. 350–351.

²⁰ VLAŠÍN, Š.: *Slovník literární teorie*. Praha 1977, s. 103.

²¹ Exempla v moralizující literatuře jsou také často předmětem zájmu badatelů, viz např. VOIT, P.: *Šimon Lomnický z Budče a exempla v kontextu jeho mravněvýchovné prózy*. Praha 1991.

1.3. Reformace, konfesijní situace v českých zemích

Současně s renesancí a humanismem se v českých zemích projevila i reformace. „Označení reformace se od 16. století vztahuje přesněji na náboženské hnutí vyvolané Lutherem a rozvíjené Kalvínem, z něhož vzniklo odštěpením od katolické církve protestanství.“²² To znamená, že v období vrcholného humanismu na našem území koexistovalo několik křesťanských konfesí, které mezi sebou zápasily o co největší vliv. Na jedné straně stála katolická církev, která v historii na našem území představovala jednoznačně převládající vyznání až do konce 14. století. Tehdy vznikalo opoziční nábožensky motivované husitské hnutí, jehož členové nesouhlasili s podobou katolické církve. Ti bývají označováni jako kališníci či utrakvisté, a i když se jejich moc do doby vrcholného humanismu oslabila, existovali utrakvističtí kněží i v době vrcholného humanismu.²³

K odkazu husitského hnutí se později přihlásili protestanté.²⁴ Oproti katolicismu jde o záležitost mladší, vznikající na přelomu 15. a 16. století. Nejprve byla vytvořena Jednota bratrská, která navázala na právě zaniklou radikální větev táborského husitství, ale později se od utrakvismu odvrátila.²⁵ Jednota vyznávala přísná pravidla. Odmítala vše, co nevycházelo z bible, a vyznávala prostý život podle evangelia.²⁶

U zrodu samotné reformace pak stojí učení Martina Luthera a vznik luteránské církve, která k nám pronikla z Německa, a velmi rychle se zde uchytila. Luther se domníval, že spása je možná pouze na základě hluboké víry, nikoli jednání v pozemském životě, protože každý člověk je příliš zatížen prvním hříchem. Luteránství představuje vlastně ryze duchovní záležitost, protože nepovažuje za důležitou církev. Jediný pramen je Písmo, které Luther „podrobil náležité selekci“.²⁷ Ze Švýcarska se k nám ještě dostal kalvinismus, který má k luteránství blízko, liší se hlavně pojetím církve.²⁸

Situace se postupně zkomplikovala, po Lutherově smrti se objevily rozpory i uvnitř luteránství. Naopak katolicismus se vzpamatoval a začal pracovat na svém

²² EMAÎTRE, N. – QUINSON, M. - SOT, V.: *Slovník křesťanské kultury*. Praha 2002, s. 309.

²³ KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin. [Sv.] 1*. Praha 1991, s. 245.

²⁴ EMAÎTRE, N. – QUINSON, M. - SOT, V.: *Slovník křesťanské kultury*. Praha 2002, s. 124.

²⁵ KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin. [Sv.] 1*. Praha 1991, s. 321–322.

²⁶ EMAÎTRE, N. – QUINSON, M. - SOT, V.: *Slovník křesťanské kultury*. Praha 2002, s. 145.

²⁷ KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin. [Sv.] 2*. Praha 1991, s. 9.

²⁸ EMAÎTRE, N. – QUINSON, M. - SOT, V.: *Slovník křesťanské kultury*. Praha 2002, s. 157.

upevnění, i když se k němu hlásila pouze sedmina obyvatel.²⁹ Tato náboženská roztržitost společně s rozpory ve složce mocenské vedla až ke stavovskému povstání v roce 1618 a bitvě na Bílé hoře, která završila renesanci a reformaci.³⁰

Kánon bible znamená „oficiální seznam knih považovaných za inspirované Duchem Svatým.“³¹ Starší kánon Starého zákona, který se dochoval, bývá nazýván *alexandrijský* neboli *Septuaginta*. Je psán v řečtině. Jde o verzi bible, kterou přijímali první křesťané. Obsahuje knihy či útržky knih, k nimž se nedochovala hebrejská verze. Další dochovaný kánon je hebrejský. Ten sestavili palestínští židé koncem 1. století a obsahuje pouze 24 knih.³²

Jak už bylo zmíněno, Luther provedl v kánonu biblických knih určité změny, které jsou pro protestanty závazné dodnes, přijal totiž pouze ty knihy, které mají i hebrejskou verzi. Tak došlo k tomu, že „katolická vydání Bible otiskují sedm knih (Tobijáš, Júdit, 1. a 2. Makabejská, Moudrosti, Sírachovec, Báruk) i řecké dodatky ke knihám Ester a Daniel mezi ostatními kanonickými spisy (nazývají se deuterokanonické).“³³ Protestanté někdy ve svých vydáních bible otiskují deuterokanonické knihy jako dodatek, ale nepatří do protestantského kánonu. Luther je označil za „Písmu svatému nikoli rovnocenné, ale přesto k četbě užitečné i dobré.“³⁴

²⁹ KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin. [Sv.] 2.* Praha 1991, s. 59.

³⁰ Tamtéž, s. 64–68.

³¹ EMAÏTRE, N. – QUINSON, M. – SOT, V.: *Slovník křesťanské kultury.* Praha 2002, s. 158.

³² Tamtéž, s. 158.

³³ STRUPPE, U. – KIRCHSCHLÄGER, W.: *Jak porozumět Bibli: úvod do Starého a Nového zákona.* Praha 2000, s. 26.

³⁴ STUBHANN, M. (ed.): *Encyklopedie Bible. A–L.* Bratislava 1992, s. 41.

2. Biblické motivy v předbělohorských morálkách

2.1. Člověk v řádu světa

2.1.1 Massopust

Autorem díla je utrakvistický kněz³⁵ Vavřinec Leandr Rvačovský. Massopust je rozsáhlý spis, který chce poukázat na morální úpadek člověka a kritizovat vybrané lidské hříchy. V názvu knihy je jméno původce všeho špatného a celé dílo je plné alegorických postav, které představují ztělesněné hříchy. Rvačovský zlo pojímá tradičně v rámci českého novoutrakvismu vycházejícího z Lutherova učení o d'áblu jako původci lidských špatností.³⁶

Autor alegoricky poukazuje na období v církevním roce, které je mezi dvěma pústy a představuje jakési uvolnění, hodování a veselí. Proto měli lidé větší sklon k hříchu. Nabízí pohanské výklady o vzniku slavení masopustu, ale sám zastává názor, že personifikovaný Massopust se zrodil v okamžiku prvního hříchu. Spis je pak hlavně o jeho rodině, totiž neřestech, které kolem sebe shromáždil. V závěru se soudí s personifikovaným pústem. Massopust soud prohraje a nakonec umírá, to ale neznamená, že bychom se zla zbavili, protože po sobě zanechal mnoho potomků.

V úvodu Rvačovský vysvětluje, proč se knihu rozhodl napsat. Vidí to jako svou morální povinnost, zamýšlí se nad původem zla ve světě a dochází k závěru, že Bůh je rozhněván našimi hříchy, a ty chce lidem zošklivit. Pro svůj spis vybírá Rvačovský zřejmě takové hříchy, kterých byl ve své kněžské praxi nejvíce svědkem.³⁷ Jsou ztělesněny d'áblíky se jmény Soběhrd, Lakomec, Nádherný, Vožralec, Vsteklík, Pochlebník, Závistník, Klevetník, Všetýčka, Lench, Darmotlach a Lhář. Poukazuje na špatnost těchto postav a při své kritice vychází z „Písem svatých i rozličných hystorií církevních i světských“³⁸.

Rvačovský se zabývá významem jména Massopust a tvrdí, že v latině bývá někdy označován *carnisprivium*, což překládá jako *tělazbavení*. Vnímá to jako trefné označení, protože prvním hříchem bylo zbaveno lidské tělo čistoty.

Největší část spisu je věnována Massopustovým dětem, tedy kritice hříchů. U každého z nich Rvačovský vypráví, jak se zrodil a v čem spočívá jeho špatnost. Dále vždy parafrázuje několik příkladů o postavách, které měly s konkrétním

³⁵ KOLÁR, J.: *Rvačovského Massopust* in: *Massopust*. Praha 2008, s. 547.

³⁶ Tamtéž, s. 544.

³⁷ Tamtéž, s. 544.

³⁸ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Massopust*. Praha 2008, s. 13–14.

hříchem co do činění. Užívá pohanská exempla, ale u každého syna uvádí i několik biblických příkladů. Biblický příběh vždy pečlivě parafrázuje, takže je někdy jeho verze dokonce delší než původní. Na konec jednotlivých kapitol pak přidává výklad nějakého církevního otce či jiné autority, např. část o prvním synovi je zakončena takto: „Ale již učiním konec tomuto rozjímání o Soběhrdovi a zavru jej řečí svatého Augustýna, kterou píše na žalm osmnáctý.“³⁹

U biblických příběhů ale nejde o pouhé parafráze, Rvačovský se vždy zamýšlí nad smyslem dané historiky a nikdy nenechá její smysl bez vysvětlení. Při kritice Pochlebníka parafrázuje např. příběh z 9. kapitoly Knihy soudců, kde Jotam rozmlouvá s olivou, fíkem a vinnou révou o vládě. Stromy mu moudře odpovídají a Rvačovský jejich jednání vykládá: „V této figuře oliva, fík, a vinný kořen pěkně vyznamenává lidi pobožné, moudré, bohabojné, kteříž necht' jsou v jakkoli slavném a velikém v tomto světě důstojenství a povolání a radách nejvyšších od Pána Boha vystaveni a mohli by i škoditi stromům panujíc nad nimi, totiž lidem, ponoukáním jiných ke zlému jejich: ale nečiní toho, než zůstávají v své povinnosti a sladkosti dobrého svědomí svého nechtí ubližovati.“⁴⁰

Rvačovský se domnívá, že ani vládci by neměli být pyšní jako Soběhrd, a srovnává dva vladaře – biblického krále Davida⁴¹ a římského císaře Nerona. I když byli oba bohatí a mocní, Davida jeho sláva nepřemohla a více si vážil posmrtného života, kdežto Nero podlehl své moci, nemyslel na život po smrti a byl zatracen. Při kritice Nádherného se mj. věnuje zraku, podobně jako Jan Blahoslav ve svém *Spisu o zraku*, a užívá příklad Davida a Betsabé⁴², při kritice Vožralce zase parafrázuje látku, kterou zpracoval Mouřenín ve *Vejstupném synu*⁴³. Nejvícekrát parafrázuje příběh Adama a Evy⁴⁴ a vysvětluje na něm, jak který hřích vznikl. Celý spis pak ukončuje citací závěrečných veršů z Knihy Kazatel.

V poslední části spisu chce Rvačovský předvést, kdy v historii Massopust napáchal nejvíce škod. Rozděluje dějiny na základě bible do čtyř částí. První věk představuje dobu od prvních lidí po Noema⁴⁵. V tomto období se stal první hřích, první bratrovražda a jiné. Rvačovský rozlišuje, kdo z biblických postav se přátelil

³⁹ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Massopust*. Praha 2008, s. 97.

⁴⁰ Tamtéž, s. 249.

⁴¹ 1S, 2S, 1Kr, 1Pa

⁴² 2S 11

⁴³ L 15, 11–32

⁴⁴ Gn 2–3

⁴⁵ Gn 1–5

s Massopustovými syny a kdo ne. Uvažuje, kdo z nich byl spasen: „Nikdéz se zajisté nechte, aby ze všech potomkův Kajnových kdo měl býti spasen. Ač pak koli nepraví Písmo zjevně, že by všickni byli zatraceni, však zahynutí jejich dosti mnohá znamení ukazují, spasení pak žádných.“⁴⁶

Druhý věk pak představuje dobu od Noemova života po život Abraháma⁴⁷. Tehdy bylo ještě málo pobožných lidí, Rvačovský vypisuje, koho Bůh vyvolil. V třetím věku se později „počalo rozmnožovati plemeno svatých patriarchův pobožných lidí, kteříž se líbili Bohu“⁴⁸. Zmiňuje jednotlivá pokolení a vypisuje z nich příkladné pobožné postavy – Joba, Davida, Šalomouna, atd. Od dob Nového zákona se odehrává čtvrtý věk, kterému se věnuje nejobšírněji a uvažuje, jak je tomu s vírou v jeho současnosti.

Kromě podrobných parafrází Rvačovský do textu vkládá i mnoho citací. Nejvíce je ze Starého zákona zmiňována Kniha žalmů a Izajáš. Ze Zákona nového jsou to evangelia, nejvíce Matoušovo a nejméně Markovo, což je obvyklé. Ani epistoly autor nevynechal a hojně cituje z Listu Římanům, Efezským a Židům. Odkazuje i ke knihám deuterokanonickým, k Sírachovci, Moudrosti a Judit. Zároveň cituje i knihy v jiných spisech téměř neužívané – knihy malých proroků – Abakuk, Sofonjáš, Ámos, či obvyklejší Knihu Ozeáš.

Můžeme si všimnout, že kapitoly Žalmů Rvačovský označuje o jedno nižším číslem, než jak je tomu v dnešních vydáních biblí. Důvodem je to, že „starý řecký překlad septuagintní, latinská Vulgata a staré české překlady, mají jiné počítání.“⁴⁹ Některé dva dnešní verše jsou v nich spojené v jeden a naopak. Královské a Samuelovy knihy zase Rvačovský označuje jako čtyři Knihy královské. Obsahově totiž Královské knihy navazují na Samuelovy, proto Královské „v pojetí egyptského židovstva netvořily dvě různé knihy, nýbrž s 1. a 2. S tvořily jeden celek“ – čtyři „knihy království“.⁵⁰ Toto označení je v řeckém překladu septuagintním, a také v latinských a staročeských překladech.⁵¹

Na více místech dělá Rvačovský chyby v odkazování na kapitoly, například cituje s odkazem na Zjevení Janovo, kapitola 12.: „Ukázal mi (prý) anjel potok vody

⁴⁶ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Massopust*. Praha 2008, s. 496.

⁴⁷ Gn 5–11

⁴⁸ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Massopust*. Praha 2008, s. 499.

⁴⁹ NOVOTNÝ, A.: *Biblický slovník*. Sv. 2, R–Ž. 3. vyd. Praha 1992, s. 1336.

⁵⁰ NOVOTNÝ, A.: *Biblický slovník*. Sv. 1, A–P. 3. vyd. Praha 1992, s. 350.

⁵¹ NOVOTNÝ, A.: *Biblický slovník*. Sv. 2, R–Ž. 3. vyd. Praha 1992, s. 851.

živé, stkvoucí jako křišťál, tekoucí z stolice Boží a Beránkovy.“⁵² To je ovšem verš 1. z kapitoly 22.

V jednom místě parafrázuje příběh proroka Jonáše ze stejnojmenné knihy. Parafrázovaný příběh pretextu odpovídá, ale Rvačovský v marginální poznámce odkazuje k 5. kapitole, kterou Kniha Jonáš ani nemá. Podobně odkazuje na neexistující 8. kapitolu Knihy Micheáš. V tomto případě (a v řadě dalších případů, neboť jde o jev, jenž se vyskytuje v různé míře i u jiných autorů) jde pravděpodobně o chyby, které vznikly v důsledku toho, že autoři citovali z bible z paměti, nebo mohla chyba vzniknout vinou sazeče.

Rvačovský s biblickými motivy pracuje různě. Text prokládá přímými citacemi, parafrázuje mnoho příběhů a vykládá jejich smysl, zamýšlí se nad pretektem a vyvozuje ze svých úvah závěry. Přesto odkazy nenarušují strukturu textu, autor neodbíhá od tématu a citace užívá ve vhodné míře. Využívá i deuterokanonické knihy a také méně obvyklé části bible. Místy chybuje v odkazování.

2.1.2 *Theatrum divinum*

Autorem spisu *Theatrum divinum*⁵³ je kněz a biskup Jednoty bratrské⁵⁴ Matouš Konečný. Jedná se o teologicko-filozofický výklad stvoření světa, jak je popsáno v Genesis. Skrze tento výklad se autor snaží popsat strukturu světa a jeho zákonitosti, roli jediného stvořitele, tedy Boha, a roli veškerého stvoření. Svět je v názvu metaforicky označen jako divadlo, ve kterém je člověk hercem či divákem. „Představa světa jako velkého divadla sahá svými kořeny až do doby antické a raně křesťanské. Počínaje středověkem byla také mnohokrát literárně ztvárněna a stala se hojně užívaným motivem, důvěrně známým tehdejšímu čtenáři.“⁵⁵ Hana Bočková spis označila jako „lidovou encyklopedii z počátku 17. století“, a poznamenala, že Rudolf Říčan upozornil na bibli jako na hlavní východisko spisu, a pojmenoval ho jako „zbožnou přírodovědu“.⁵⁶

⁵² RVAČOVSKÝ, V. L.: *Massopust*. Praha 2008, s. 158.

⁵³ V českém překladu Divadlo boží.

⁵⁴ BOČKOVÁ, H.: *Theatrum divinum Matouše Konečného – „lidová encyklopedie“ z počátku 17. století* (dále jen *Theatrum divinum*). In: POSPÍŠIL, I. (ed.): Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, řada literárněvědná, roč. 46, č. D44, s. [5]–14. Brno 1997, s. 6.

⁵⁵ KOLÁŘOVÁ, J.: *Tragédie člověka o pěti dějstvích*. Aluze, 2002, č. 2, s. 159–161. S. 159.

⁵⁶ BOČKOVÁ, H.: *Theatrum divinum*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.): Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, řada literárněvědná, roč. 46, č. D44, s. [5]–14. Brno 1997, s. 7.

Autor z bible přímo vychází, jeho dílo je vlastně aktualizovanou interpretací biblického stvoření světa, čemuž podřizuje i strukturu díla, které je děleno na kapitoly podle dnů, v nichž Bůh tvořil. Tomu ještě předchází první kapitola – pojednání o okolnostech stvoření, tedy kdo, kdy, z čeho, jakým způsobem a za jakým účelem svět stvořil. Odpovědi na tyto otázky podle Konečného odpovídají běžnému křesťanskému učení o *creatio ex nihilo* - stvoření z ničeho, jehož původcem je Bůh, který tak učinil z vlastní vůle. V této části autor Boha přibližuje a vychvaluje, vyjmenovává jeho atributy – moc, moudrost a dobrotu.

Za povšimnutí stojí také jeho pojednání o času v první kapitole. Protože čas „nebyl před stvořením světa: ale teprva byl, nýbrž býtí počal, když Pán Bůh skutek stvoření začínal, a tak když Svět býtí počínal, i čas spolu s stvořeným světem býtí počal.“⁵⁷ Odlišuje čas pominulý, který začal počátkem světa a končí přítomným okamžikem. Přítomný čas je pak podle něj možné myslet dvojnásobným způsobem, buď „čas člověka všechen, od početí a narození až do smrti“ nebo „věk tohoto světa“. Budoucí čas potrvá do „skonání světa“. Jeho dělení odpovídá křesťanské představě světa, který má časový počátek i konec. Odlišně ale vnímá čas Bůh, pro něhož den je jako tisíc let, jak o tom hovoří i bible.⁵⁸ Dále upozorňuje na dělení času na roky, roční období a měsíce a upozorňuje na biblické úseky, které o tom pojednávají.

Další text je, jak už bylo řečeno, členěn podle dnů stvoření. Každý den stvořil Bůh jeden nebo více objektů, které Konečný podrobně rozebírá a aktualizuje i z hlediska soudobých problémů. Ke všemu vyhledává v bibli velké množství důkazů. Podrobně se tedy postupně věnuje nebi a zemi, vodám a souším, rostlinám, živočichům a nakonec člověku. V rámci země se věnuje čtyřem živlům a jejich projevům – např. zemětřesení. V rámci nebe zase počasí. Snaží se o popis těla rostlin, živočichů i člověka, věnuje se noční obloze, různě dělí vše od kovů po živočichy, až spis v některých místech působí opravdu jako tehdejší přírodověda, jak podotkl Rudolf Říčan.⁵⁹

Např. v rámci prvního dne Konečný pojednává o nebi, andělech, zemi a světle. Dělí nebesa na sféry, existuje nebe nejnižší, prostřední a nejvyšší. Vyjmenovává názvy, které jsou v bibli uvedena pro nebe nejvyšší, kde sídlí Bůh, andělé a spasené duše. Toto nejvyšší nebe je v bibli např. označeno jako Chrám boží,

⁵⁷ KONEČNÝ, M.: *Theatrum divinum*. Praha 1616, s. 18.

⁵⁸ 2Pt 3, 8

⁵⁹ BOČKOVÁ, H.: *Theatrum divinum*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.): Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, řada literárněvědná, roč. 46, č. D44, s. [5]–14. Brno 1997, s. 7.

Třetí nebe, Nebe světlé, Město Boha apod. Ke každému pojmenování pak uvádí odkaz na biblický verš, kde je užito.

Stejně tak později vybírá jména, která jsou kde v bibli uvedena pro anděly. Konečný rozlišuje dobré a zlé anděly a pojmenování dobrých ještě člení na jména obecná a zvláštní. Obecná jsou pro větší skupinky andělů, např. Duchové Boží, Cherubínové, Knížatstvo, Panstvo apod. Jméno zvláštní označuje individuálního anděla, např. Rafael, který se objevuje v jedenácté kapitole knihy Tobiáš. Dobré anděly jako bytosti přibližuje, vychází z toho, jak jsou v bibli popsány. Stejně postupuje u andělů zlých, což jsou „Duchové převrácení“⁶⁰. V bibli opět dostávají různá jména: Had, Diábel, Satan, Duch zlý, Duch nečistý atd.

Třetího dne byly mimo jiné stvořeny stromy, což Konečného přivádí k pojednání o ráji, věnuje se tomu, „co se míní tím rájem“ a „co o něm Mojžíš vypravuje“.⁶¹ Lidé se podle autora často mylně domnívají, že ráj, v němž žili první lidé, byl kdesi v nebi. Vyvrací tento názor a ráj dokonce přesněji umísťuje. V Genesis je pouze řečeno, že Bůh pro člověka postavil zahradu na východě.⁶² Konečný ale zvažuje i různé jiné zmínky o ráji v bibli a dochází k tomu, že „odtud jest zjevné, že Eden byla krajina v Mezopotámii, a Ráj byl v krajině Eden, Mezopotámia pak, i Eden, i Ráj na východ od Slunce.“⁶³ Konečný ale pro toto tvrzení nepředkládá přesvědčivé argumenty. Protože v bibli není uvedeno místo, kde krajina zvaná Eden byla, není překvapující ani neobvyklé, že lidé se ho snažili lokalizovat sami.⁶⁴ Autor pak popisuje i slavné stromy, které v zahradě rostly, totiž strom života a strom poznání dobrého a zlého.

Konečný v celém spise hodně cituje a parafrázuje, ale spíše verše, které podpoří jeho vyprávění o Bohu a stvořeném. Neparafrazuje ale přitom moc biblické příběhy ani příliš nezmiňuje postavy, jako je tomu často v ostatních spisech. Citace jednak primárně čerpá z Genesis, ale také hojně z knih mudroslovných – z Žalmů a Přísloví. Mnoho citací odkazuje také ke knihám prorockým, nejvíce ke Knize Izajáš. Nový zákon také neopomíjí, velkou měrou z epištol a evangelií vybírá ty promluvy, které se právě vztahují ke stvoření světa. Z knih deuterokanonických

⁶⁰ KONEČNÝ, M.: *Theatrum divinum*. Praha 1616, s. 127.

⁶¹ Tamtéž, s. 289.

⁶² Gn 2, 8

⁶³ KONEČNÝ, M.: *Theatrum divinum*. Praha 1616, s. 291.

⁶⁴ BIČ, M. (ed.): *Výklady ke Starému zákonu. Díl 1, Zákon (Genesis–Deuteronomium)*. Praha 1991, s. 31.

cituje velmi málo, ale objevují se odkazy ke Knize Sírachovec a Judit. Samuelovy a Královské knihy označuje jako čtyři Královské.

Odkazy umístil do marginálních poznámek, v nichž jiní autoři většinou uvádějí pouze název knihy a číslo kapitoly, avšak Konečný uvádí i číslo verše. Některé odkazy jsou ale zapsány chybně. Např. cituje: „I stalo se šestistého prvního léta (totiž věku Noelova) v první den měsíce prvního, že vyschly vody na zemi.“⁶⁵ K této citaci přiřazuje odkaz 1. Moj: 6.13, ale správně jde o 13. verš 8. kapitoly Genesis.

Jedním z označení, která jsou v bibli použity pro anděly, je Rytířstvo nebeské. Konečný k názvu přidává odkaz Luk: 1. 13. V tomto verši je sice řeč o andělu, který se zjevil Zachariáši, aby mu zvěstoval, že jeho manželka Alžběta otěhotní, avšak je řeč pouze o jednom andělu, který je také jednoduše andělem nazýván. O rytířstvu nebeském je pojednáno ve Zjevení Janově. Je tedy zjevné, že Konečný se dopouští jisté nepřesnosti v odkazování (ačkoli mohl svůj odkaz vnímat tak, že každý jednotlivý anděl přísluší nebeskému rytířstvu).

Autor z biblického pretextu přímo vychází a interpretuje ho, dále do něj vkládá citace a parafráze, kterými podporuje svou argumentaci. Podává široký výklad o stvoření světa a jeho další existenci, zabývá se bytím všeho stvořeného. Je zřejmé, že si dává záležet, aby jeho pojednání o světě odpovídala bibli, a hledá v ní mnoho důkazů. Využívá hlavně výroky z bible, které se obecně váží ke stvoření a chodu světa. Přesto se ale dopouští některých formálních nepřesností.

2.1.3 *Theatrum mundi minoris*

Za vznikem dalšího theatra stojí luterán⁶⁶ Nathanael Vodňanský z Uračova. *Theatrum mundi minoris*⁶⁷ je filozofující zamyšlení nad postavením člověka – mikrokosmu, ve velkém světě – makrokosmu. Podle Žalmu 6. v 8. kapitole omezil Bůh člověka jen opravdu málo, přesto je podle autora spisu člověk bídne stvoření a nenakládá se svou mocí adekvátně, navíc je zatížen prvním hříchem. Ve všech oblastech, kterými se autor v souvislosti s lidským životem zabývá, dochází k velmi negativním závěrům. Nejedná se o praktický návod k chování, ale deskripci stavů člověka. Ten by si měl spíše uvědomit, jak bídny je, a „naučit se kořiti pod mocnou

⁶⁵ KONEČNÝ, M.: *Theatrum divinum*. Praha 1616, s. 22.

⁶⁶ DAŇHELKA, J. a kol.: *Dějiny české literatury*. Praha 1959, s. 420.

⁶⁷ V českém překladu Divadlo menšího světa.

rukou boží“⁶⁸. Ve všech obdobích života i ve všech oblastech, kterým se člověk věnuje, se nikdy nedokáže vyhnout hříchu a veškeré lidské snažení je marné.

Vodňanský nejdříve srovnává člověka se zvířaty a nachází mnoho oblastí, v nichž mají zvířata navrch. Dál dělí lidský život na jistá období, podobně jako je tomu v Mouřenínově *Věku člověka* či v Paprockého *Třinácti tabulích věku lidského*. Zabývá se různými zaměstnáními, nachází stinné stránky v práci sedláků, kupců, vojáků, mocnářů, duchovních apod. Na člověka číhají ale i jiné nástrahy, nemoci, hlad či přírodní katastrofy. Autor dokonce nezvykle označuje za negativní manželství, které bývá obvykle chváleno a ctěno, protože je v souladu s biblí a odvádí od hříchu. Věnuje se také poslednímu soudu.

Přestože se jedná o delší spis, odkazů na biblí v něm není nijak mnoho. Často odkazuje k církevním otcům a filozofům, uvádí historické příběhy. Z bible cituje a parafrázuje kratší úseky nebo vyjmenovává postavy.

Člověk nemá podle Vodňanského oproti zvěři žádnou vůli a dopouští se z rozmaru různých hříchů. Obžerství a opilství nejsou hříchy nové, existovaly už u prvních lidí. Autor tedy označuje Evin hřích⁶⁹, kdy snědla jablko ze stromu poznání dobrého a zlého jako obžerství, i když častěji bývá dáván za vinu pýše či podobným hříchům. Když se Noe opil, syn ho viděl nahého⁷⁰. Lot zas poskvnil obě své dcery. Příběh o Lotových dcerách ostatní autoři interpretují spíše v pozitivním slova smyslu, protože ony se o styk snažily proto, aby zachovaly lidské pokolení. Kvůli obžerství se také nechal Ezau přemluvit Jákobem, aby mu dal své prvorozenství, Jan Křtitel byl popraven, protože Herodes se nechal obelstít svou ženou a dcerou, když byl přejedený a opilý, boháč se veselil a Lazara nechal hladovět.⁷¹

Dále autor užívá některé biblické postavy v různých oblastech lidského jednání. Je velmi důležité dát dítěti dobrou výchovu, ale mnoho matek se inspiruje Herodiadou, která měla na svou dceru špatný vliv.⁷² Když chce ukázat na špatnosti a nástrahy mezi vladaři, upozorňuje na Šalomouna, kterého o rozum připravily ženy.⁷³ Z dvaadvaceti judských králů bylo podle Vodňanského asi pouze pět zcela pobožných. Také připomíná činy Piláta a Heroda.⁷⁴

⁶⁸ VODŇANSKÝ z Uračova, N.: *Theatrum mundi minoris*. Brno 2001, s. 59.

⁶⁹ Gn 3, 1–7

⁷⁰ Gn 9, 21–27

⁷¹ Ezau a Jákob Gn 23, 24–34; poprava Jana Křtitele Mk 6, Mt 14; boháč a Lazar Lk 16, 19–31.

⁷² Mk 6, 17–28

⁷³ 1Kr 11, 3

⁷⁴ Pilát Mt 27, Mk 15, L 23, J 19 ; Herodes, Mt 14, Mk 6.

Ze Starého zákona nejvíce odkazuje ke knihám Genesis, Izajáš a Žalmy, z Nového vcelku tradičně k Matoušovu evangeliu. Cituje i z knih Moudrosti, Sírachovec a Báruk. I když odkazů na bibli není ve spise mnoho, cituje i z méně obvyklých knih malých proroků – Joel a Ozeáš. Některé žalmy jsou číslovány podle staršího typu a knihy Samuelovy a Královské jsou označeny jako čtyři Královské.

Dopouští se chyby, když píše: „Týmž způsobem i Šalomoun moudrý v Kněhách přísloví proti nespravedlivým soudcům vypovídá, řka: Bohatý mluvil a všichni mlčeli a slovo jeho vyzdvihnouti až k nebi. Ale chudý když mluvil, ihned řekli, kdo jest ten? A klesne-li, dotlačit' ho.“⁷⁵ Tato citace ale není z Přísloví, nýbrž ze Sírachovce, 13. kapitola, verš 23.

Nathanael Vodňanský ve svém spise zachycuje člověka ve všech stádiích života a všemožných situacích, do kterých se může dostat. Vše, co člověka potká, interpretuje v negativním smyslu, a člověka samotného označuje za špatného a nicotného. Ve shodě s tím pesimisticky interpretuje i některé části bible, které ostatní autoři vnímají pozitivně. Necituje vždy správně a nedrží se protestantského kánonu.

2.1.4 Třinácte tabulí věku lidského

Autor, katolík⁷⁶ Bartoloměj Paprocký z Hlohol, dělí spis do třinácti tabulí, tedy jakýchsi částí. V každé z nich pak pojednává o určitém období v životě člověka. Začíná narozením v první tabuli a pokračuje přes celý život jedince až ke smrti, které je věnovaná tabule třináctá. Ke každému období se váže určitý problém, který Paprocký vykládá a doporučuje člověku, jak ho řešit. V mládí je to potřeba dobrého vychování, na kterém by si měli rodiče dát záležet, později tíhnutí k různým hříchům.

V souvislosti s narozením Paprocký klasicky upozorňuje na to, že každý člověk je od počátku vinen kvůli prvotnímu hříchu Adama a Evy. V následujících jedenácti tabulích pak nečerpá z bible vůbec, i když by se to někde nabízelo. V této části spisu autor odkazuje hojně k myšlenkám starořímských mudrců (nejvíce Cicerona) a církevních otců (Ambrože, Augustina, Bernarda, Jeronýma).

Třináctá tabule věnující se smrti je nejdelší, dále se dělí na kapitoly a nejvíce využívá biblických motivů. Jedna z kapitol obsahuje pouze exempla, tedy krátké

⁷⁵ VODŇANSKÝ z Uračova, N.: *Theatrum mundi minoris*. Brno 2001, s. 138.

⁷⁶ OPELÍK, J. (ed.): *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce* (dále jen Lexikon). 7 sv. Praha 1985-2008, díl. 3., sv. 2., (P–Ř), s. 786.

mravoučné příběhy, které mají ukázat, jak důležité je věřit v Boha a litovat svých hříchů. V každém exemplu je zařazen jeden nebo dva biblické citáty, které mají podpořit jeho pravdivost. Stejně je tomu s užitím biblických citátů na konci spisu, kde Paprocký shrnuje sedm hlavních lidských hříchů.

V dalších kapitolách 13. tabule Paprocký také užívá biblických odkazů. Verše z bible opisuje buď přesně, nebo je parafrázuje. Na některých místech jsou kromě těchto jednotlivých biblických veršů parafrázovány i delší úseky. Často se objevuje příběh Adama a Evy, protože v důsledku jejich činů umírá každý člověk.⁷⁷ Popsána je smrt krále Davida⁷⁸ i to, jak oplakával smrt ostatních⁷⁹. Když pojednává o pohřbívání, podrobně parafrázuje příběh Abraháma, který se snažil najít vhodný hrob pro svou ženu Sárú.⁸⁰

Paprocký nejvíce cituje z deuterokanonické knihy Sírachovec. Jde o mudroslovnou knihu plnou rad a napomenutí pro praktický život, takže se odkazy do kontextu hodí. Navíc musíme připomenout, že Paprocký byl katolík, a tak pro něj Kniha Sírachova patřila do biblického kánonu. Ze Starého zákona hojně cituje z Žalmů, Genesis a Deuteronomium, čerpá ale i z knih prorockých. Ze Zákona nového pak odkazuje nejvíce k Matoušovu evangeliu a k Pavlovým epištolám. Cituje i z dalších deuterokanonických knih, z 1. Makabejské a Moudrosti. I když spis není příliš rozsáhlý, Paprocký v něm užívá širokou škálu biblických knih.

Autor odkazuje k místům v bibli, z nichž cituje, vždy podobným způsobem: „Důvod toho v knihách Deuteronomium cap. 31 pozůstává, kdež Bůh všemohoucí k Mojžíšovi služebníku svému mluví ráčí.“⁸¹ Odkáže vždy k jedné kapitole v určité knize. Často ale jeho odkazy neodpovídají citovanému.

Mnohokrát se objevuje chyba v uvedeném čísle kapitoly. Např. Paprockého citace zní: „A z té příčiny píše svatý Pavel: 1 Corinthios cap. 5. a když pomíjitelné obleče nepomíjitelnost a smrtelné nesmrtelnost, pak se naplní, co je psáno: Smrt je pohlcena, Bůh zvítězil! Kde je, smrti, tvé vítězství? Kde je, smrti, tvá zbraň?“⁸²

⁷⁷ Gn 3, 19

⁷⁸ 1Kr 2

⁷⁹ 2S 12; 1S 25, 1; 2S 1, 12

⁸⁰ Gn 23

⁸¹ PAPROCKÝ z Hlohol, B.: *Třinácte tabulí věku lidského*. In: KOŠŤÁLOVÁ, K.: Bartoloměj Paprocký z Hlohol *Třinácte tabulí věku lidského* (edice a komentář), (dále jen Bartoloměj Paprocký) Magisterská diplomová práce. FF UP. Olomouc, 2015, s. 30.

⁸² PAPROCKÝ z Hlohol, B.: *Třinácte tabulí věku lidského*. In: KOŠŤÁLOVÁ, K.: Bartoloměj Paprocký. Magisterská diplomová práce. FF UP. Olomouc, 2015, s. 37.

Citace ale odpovídá přesně veršům 54–55 v kapitole 15. Odkaz je tedy v tomto případě posunut o deset kapitol. Číslování kapitol Žalmů se opět o jednu liší.

S citacemi Paprocký nakládá často volněji, ze souvětí v biblickém verši například vynechá vedlejší větu, nebo propojí dva verše dohromady. V některých případech si slova upravuje tak, aby se mu lépe hodila do kontextu. Např. jedno z exemplů je nadepsáno *Žádný z přátelův nemůže býti tak nápomocen umrlému, jako žena, a muž ženě, na čež vám příklad nový z význačných zázraků tento*. Toto exemplum chce podpořit citátem z bible, vybírá verš a parafrázuje ho: „Blahoslavený, kdo našel pravého přítele“⁸³. V pretextu je ale: „Blahoslavený, kdož nabyl opatrnosti a kterýž mluví bedlivým posluchačům.“⁸⁴ Paprocký volí slovo přítel, protože chce dokázat právě důležitost přátelství. Přibližný význam veršů ale ponechává.

Paprocký tedy užívá biblických motivů až v poslední části svého spisu. Přesto jimi pak nešetří a cituje z mnoha starozákonních i novozákonních knih, nejvíce z Knihy Sírachovec. V odkazech místy chybuje, hlavně v číslování kapitol.

2.1.5 Věk člověka

Luterán⁸⁵ Tobiáš Mouřenín z Litomyšle je známý především svou dramatickou tvorbou s mravoučnou tendencí. V duchovní hře *Věk člověka* se věnuje každému desetiletí v životě jedince, jmenuje a kritizuje hříchy, kterých se lidé v tom kterém věku často dopouští. Jádrem hry je vystavěno jako série dialogů mezi hříšným člověkem (zástupcem jednotlivých věků) a poustevníkem, který představuje kritickou stranu. Ten je zděšen chováním lidí a snaží se je umravnit prostřednictvím biblických příběhů. V každém dalším setkání s člověkem o deset let starším ale zjišťuje, že se ani s věkem nenapravil a hřeší dál. K uvědomění si a litování hříchů dojde až na samém závěru hry, kdy poustevník rozmlouvá se stoletým, který se bojí smrti. To už je ale na pokání pozdě a duši člověka si odnáší ďábel do pekla.

Spis začíná promluvou herolda, který upozorňuje prostřednictvím parafráze příběhu o svedení Evy hadem⁸⁶ na nemožnost zbavit se zatížení prvotním hříchem, což je v souladu s Mouřenínovým luteránským vyznáním. Dále vystupuje postava

⁸³ PAPROCKÝ z Hlohol, B.: *Třinácte tabulí věku lidského*. In: KOŠŤÁLOVÁ, K.: Bartoloměj Paprocký. Magisterská diplomová práce. FF UP. Olomouc, 2015, s. 61.

⁸⁴ Sír 25, 12

⁸⁵ KOPECKÝ, M.: *Spisovatel humanistického manýrismu*. In: KOPECKÝ, M. (ed.): Tobiáš Mouřenín z Litomyšle. Veršovaná tvorba. Praha 1995, s. 5.

⁸⁶ Gn 2–3

Světa, ztělesněného půvabnou ženou, která představuje touhu po materiálu a láká lidi k hříchu. Biblické motivy se pak objevují především v řeči poustevníka. Ten často požaduje podřídít se křesťanské morálce podobnými promluvami: „Jistě Zákona starého učení / k tomu tě nevede a k zlému není.“⁸⁷

Doslovné citace z bible se v textu neobjevují. Většinou jde o krátké parafráze příběhů vztahující se k určité biblické postavě, na kterých chce autor demonstrovat, jak to s člověkem dopadne, když se nebude řídit božími příkázáními, např.: „Byť David Absolona, syna svého, / v bázni boží vedl a trestal jeho, / nebyl by tak smutně skončil v ty časy, / když rychle uvázl na dubu za vlasy.“⁸⁸ Dále na některých místech odkazuje na určité knihy v bibli, aniž by popisoval, co přesně se tam píše, spíš nabádá člověka ke čtení a zachycuje myšlenku z knihy. „Izaiáše proroka čti právě, / že jsme darmo koupeni k věčné slávě, / bez peněz také musíme povstati.“⁸⁹

Mouřenín nejvíce odkazuje k 1. a 2. Knize Samuelově, 1. Knize královské, ke Genesis a Exodu. Nejčastěji jmenovanou postavou je David, jehož jednání využívá autor jako příklad smilstva a výchovy dítěte⁹⁰. Mouřenín odkazuje i ke knihám deuterokanonickým, jmenovitě Tobiáš a Sírachovec. Dokonce čerpá z apokryfní 3. Knihy Makabejské, aby uvedl příklad velké zbožnosti sedmi synů, které „jedna matka zplodila“⁹¹. Tento příběh nehraje v textu nijak důležitou roli a jeho použití nebylo nutné, Mouřenín uvádí i dost jiných příkladů, přesto zvolil apokryf.

Na několika místech v textu se objevují nepřesnosti, pokud srovnáme parafráze s pretextem. Mouřenín při parafrázování příběhů uvádí chybná jména. Nejdříve, když dokazuje, že hanebné jednání nikdy neujde odplatě: „Síba žalostné smrti se neschoval.“⁹² Postava se jménem Síba sice v 2. Samuelově knize vystupuje, nicméně o jeho smrti bible nepojednává. V těch místech ale vystupují postavy s podobnými jmény, Šeba⁹³ a Šimeí⁹⁴, kteří oba přišli o život kvůli tomu, že zlořečili krále Davida. Pravděpodobně tedy došlo k záměně jmen s některou z těchto postav.

⁸⁷ MOUŘENÍN z Litomyšle, T.: *Věk člověka*. In: KOPECKÝ, M.: Tobiáš Mouřenín z Litomyšle. Veršovaná tvorba (dále jen Tobiáš Mouřenín z Litomyšle). Praha 1995, s. 59.

⁸⁸ Tamtéž, s. 44.

⁸⁹ Tamtéž, s. 64–65.

⁹⁰ 2S 11; 2S 18

⁹¹ MOUŘENÍN z Litomyšle, T.: *Věk člověka*. In: KOPECKÝ, M.: Tobiáš Mouřenín z Litomyšle. Praha 1995, s. 42.

⁹² Tamtéž, s. 53.

⁹³ 2S 20

⁹⁴ 2S 16; 1Kr 2

Problém se jménem je pak i na jiném místě, Mouřenín uvádí příklady smilstva a jasně popisuje příběh Amnóna, který spal se svou sestrou Tamar a tak ji zneuctil.⁹⁵ Neuvádí ale jméno Amnón, nýbrž Aman.

Další nepřesnost je v odkazu na biblické místo. Autor uvádí: „Každé tělo prach jest, v prach se obrátí, / jakž svatý Pavel zjevně dává znáti.“⁹⁶ Odkazuje tedy k některé z epištol sv. Pavla, ale v bibli tato věta zazní z úst Hospodina už ve 3. kapitole Genesis, když Adam s Evou zhřeší a Hospodin je vyhání z ráje.

Užití biblických motivů ve *Věku člověka* je hodně ovlivněno formou textu. Protože se jedná o divadelní hru, Mouřenín se jistě snažil především o srozumitelnost a jasnost. Text tedy není odkazy na bibli přesycen. Také neměl prostor více biblické motivy komentovat či interpretovat. Hra je psána ve verších a ty Mouřenína také v práci svazovaly, např. v nemožnosti použití přímých citací. Užíval jak knihy ze Starého a Nového zákona, tak knihy apokryfní vzhledem k svému vyznání. Práce s pretextem není vždy exaktní.

2.2. Zápás duše a těla

2.2.1 Spis o zraku

Autor spisu Jan Blahoslav byl kněz a biskup Jednoty bratrské⁹⁷. Dílo má podtitul *Jak člověk zrakem, tj. viděním a hleděním, sobě nebo jiným škoditi může*, který přesně vyjadřuje, čemu se v něm Blahoslav věnuje. Snaží se poukázat na hříchy, kterých se člověk dopouští, když prostřednictvím zraku vyhledává krásno tělesné, nikoli duchovní. To nejčastěji vede ke smilstvu, které Blahoslav kritizuje. Spis je složen ze tří částí, celý je koncipovaný jako dopis příteli. První prozaická část traktuje zrak a hříchy s ním spojené, druhá část je píseň a třetí její výklad.

Celý spis je uveden jedním přiléhavě zvoleným veršem z Knihy žalmů⁹⁸, který je původně žádostí člověka namířenou k Bohu a Blahoslav ji převádí do imperativu: „Odvrať oči tvé, ať nepatří na marnosti.“⁹⁹ Že vychází ve svém spise z bible, dokládá hned v úvodním vysvětlení, proč se zrakem zabývá, když tvrdí:

⁹⁵ MOUŘENÍN z Litomyšle, T.: *Věk člověka*. In: KOPECKÝ, M.: Tobiáš Mouřenín z Litomyšle. Praha 1995, s. 48. V bibli 2S 13.

⁹⁶ Tamtéž, s. 74.

⁹⁷ OPELÍK, J. (ed.): *Lexikon*. 7 sv. Praha 1985-2008, díl 1., (A–G), s. 246.

⁹⁸ Ž 119, 37

⁹⁹ BLAHOŠLAV, J.: *Spis o zraku*. In: BLAHOŠLAV, J.: Čtyři menší spisy. Brno 2013, s. 69.

„[...]], abych tím pilněji v soud vzal, jako podle Písem svatých a zdravého smyslu jich otázka tato má a může spravená býti.“¹⁰⁰

Autor přímo cituje jednotlivé biblické verše, které vhodně vybírá tak, aby podpořily jeho myšlenku, nebo naopak posloužily jako východisko k úvaze. Dále také parafrázuje úryvky, např. verše 8–10 ze 7. kapitoly Listu Římanům: „Tuť právě při pobožných kde se nahodí, zákon vezma příčinu rozmnoží hřích, jakož dí apoštol.“¹⁰¹ Někde zase pouze odkáže k určitému místu a doporučí: „Přečti sobě, co o tom dí prorok Izaiáš, 3. kap.“¹⁰²

Blahoslav na základě prvních kapitol Genesis vytváří výklad o původu a účelu zraku. Stvořitel nám podle něj dal zrak, abychom viděli krásu božího stvoření a vážili si ho. Adam měl v ráji velmi bystré oči, prvotní hřích ale zrak obrátil ve zbraň proti člověku a stal se příčinou zla. Dále chce toto zlo zobrazit a věnuje se biblickým příběhům o smilstvu, nejčastěji uvádí vztah Davida a Betsabé.¹⁰³ Vhodně též připomíná postavu Joba, který uzavřel se svým zrakem duchovní smlouvu.¹⁰⁴ U některých příběhů se pouští do delšího parafrázování, jinde pouze zmíní protagonisty v něm účinkující, aby si čtenář jejich osud uvědomil sám.

Za prozaický text Blahoslav přidal píseň, která má dílo doplnit. Píseň z lidských hříchů obviňuje d'ábla, který člověka pokouší, a připomíná místa v bibli, kde d'ábel vystupuje. Opět je zde pojednáno o prvotním hříchu v Genesis, připomenut Job, který dokázal d'áblu odolat, a David, který po svých hříších činil pokání. V písni je zmíněná i Judit, která svou krásou omámila pyšného Holoferna, zabila jej a zachránila tak svoje město.¹⁰⁵ Dál Blahoslav ještě vykládá jednotlivé části písně, hovoří hlavně o pohnutkách d'ábla ke konání zla, o jeho vytrvalosti. I v této části Blahoslav užívá parafráze a citace různých částí bible.

V celém spise nejvíce čerpá z Knihy žalmů a Přísloví, z Nového zákona pak z Matoušova evangelia. V písni je odkaz na deuterokanonickou Knihu Judit a ve výkladu písně na 4. Ezdrášovu knihu. V odkazování na Žalmy si můžeme všimnout, že i Blahoslavovo číslování se od toho, se kterým se setkáváme dnes, liší o jednu kapitolu.

¹⁰⁰ BLAHOŠLAV, J.: *Spis o zraku*. In: BLAHOŠLAV, J.: Čtyři menší spisy. Brno 2013, s. 69.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 81.

¹⁰² Tamtéž, s. 84.

¹⁰³ 2S 11

¹⁰⁴ Jb 31, 1

¹⁰⁵ Jud 10–13

S pretextem autor pracuje pečlivě a přesně, vybírá výstižné odkazy. Cituje a parafrázuje, aby potvrdil svá tvrzení, ale také se nad biblickou látkou zamýšlí. Užití biblických motivů v díle není přehnané, je patrná snaha autora udržet myšlenkovou strukturu. V hlavní prozaické části textu pracuje s knihami starozákonními a novozákonními, apokryfní látka je využita pouze v přidané písni a komentáři.

2.2.2 Kupidova střela

Katolík¹⁰⁶ Šimon Lomnický z Budče je autor „jedinečného tematicky uspořádaného cyklu mravněvýchovných próz.“¹⁰⁷ Tento cyklus zahrnuje devět moralit, které kritizují sedm smrtelných hříchů. Jednou z moralit je *Kupidova střela*, která se podrobně věnuje kritice smilstva.

Lomnický psal své morality tak, aby je mohly číst i nižší vrstvy, a kladl hlavní důraz na poutavé vyprávění. Proto velmi často pro svou argumentaci používal exempla. Tyto kratší i delší mravokárné příběhy mají čtenáře upoutat a dojmout, a oni si tak lépe uvědomí, jak se mají správně chovat.¹⁰⁸ I *Kupidova střela* je plná exemplů, přesto ale Lomnický v mnoha případech využívá biblický text, většinou z něj přímo cituje, ale také parafrázuje příběhy, kterými podporuje svá tvrzení.

Na prvním místě je smilstvo zapovězeno přímo v Desateru, šesté přikázání je jednoduché a přímé: „Nesesmilniš.“¹⁰⁹ Jako nejlepší příklad chování slouží autorovi spis David, kterého ve stáří zahřívala krásná dívka, on s ní přesto nesmilnil.¹¹⁰ Lomnický jako příčiny smilstva vidí různé lidské jednání, kterému věnuje jeden z oddílů. Kromě opilství, zahálky, apod. zdůrazňuje Lomnický jednu velkou příčinu, totiž oči, podobně jako o tom pojednává Jan Blahoslav ve svém *Spise o zraku*. Upozorňuje, že i když bývají často za příčinu smilstva označovány ženy, není tomu tak ve všech případech a odkazuje na Amnona¹¹¹ nebo muže, kteří sváděli krásnou Zuzanu v 13. kapitole Příkladů k Danielovi.

Lomnický vytváří typologii smilstva, protože chce předvést, co vše je podle bible za smilstvo považováno, aby člověk nezískal mylný dojem a nemohl se utěšovat ve svém hříšném chování. Za nejméně hrozné, ale přece hříšné, považuje

¹⁰⁶ KRČ, J.: *Malý portrét Šimona Lomnického z Budče*. In: KRČ, J. – HLADKÝ, V. (ed.): Šimon Lomnický z Budče. *Kupidova střela*. Dětský rápek (dále jen Šimon Lomnický z Budče). Brno 2000, s. 445.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 445.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 459.

¹⁰⁹ Ex 20, 14

¹¹⁰ 1Kr 1, 1–4

¹¹¹ 2S 13

autor smilstvo prosté. To znamená, že spolu leží muž a žena, kteří jsou oba svobodní a zároveň nejsou panicové. Pak postupuje k horším variantám, přes cizoložníky, smilnokrevníky až k sodomským hříšníkům, což je typ smilstva ze všech nejhorší. Název hříchu napovídá, že se jej dopouštěli obyvatelé měst Sodomy a Gomory, o nichž je pojednáno v Genesis. Autor také upozorňuje na trest, který tyto hříšníky potkal.¹¹²

Pokutám za smilstvo věnuje také samostatný oddíl. Zdůrazňuje, že v bibli je mnoho příkladů, které dokazují, že Bůh hříchy nikdy nenechá bez trestu.¹¹³ Kromě Sodomy a Gomory připomíná i další. Vyjmenovává některé postavy, které cit k ženám připravil o rozum, tj. Adam, Samson, David či Šalmoun¹¹⁴. Sichem znásilnil Dínu, což rozhněvalo její bratry, obelstili Sichema a způsobili neštěstí celému městu.¹¹⁵ Izraelité smilnili s dcerami Moabskými, Bůh je za to potrestal. Konkrétně Fínes probodl muže i ženu, když je viděl spolu odcházet do soukromí.¹¹⁶ Amnona zabil bratr Absolon, když zneužil svou sestru Támar.¹¹⁷ David Lomnickému slouží jako příklad toho, že hříchy mohou být potrestány až o generace později. Za své smilstvo byl totiž potrestán tím, že mu zemřel syn.¹¹⁸ Naopak spravedlivým Hospodin pomůže, jako to udělal v případě Josefa, který byl křivě obviněn jako násilník.¹¹⁹

Aby zaujal, pracuje Lomnický s biblickou látkou i jinak, např. když se snaží upozornit, že pokud člověk smilní, dělá to dobře ďáblu. Vybírá si verše 28-34 z 8. kapitoly Matoušova evangelia, které pojednávají o vymítání ďábla Ježíšem. Ježíš na svých cestách potká dva posedlé ďáblem a ti ho prosí, aby jim dovolil vejít do stáda vepřů, když už je vymítá. To se taky stane a vepři ihned seběhnou ze srázu do moře a zahynou. Pastýři, kteří toho byli svědky, to pak vypráví ve městě. V bibli je tento příběh popsán stručně v sedmi verších. Lomnický ho zeširoka parafrázuje verši vlastními:

„Když Spasitel světa drahý,
věčného Boha syn pravý,

¹¹² Gn 19, 24–25

¹¹³ LOMNICKÝ z Budče, Š.: *Kupidova střela*. In: KRČ, J. – HLADKÝ, V. (ed.): Šimon Lomnický z Budče. *Kupidova střela. Dětský rápek* (dále jen Šimon Lomnický z Budče). Brno 2000, s. 145.

¹¹⁴ Adam Gn 3; Samson Sd 16; David 2S 11; Šalomoun 1Kr 11, 3.

¹¹⁵ Gn 34

¹¹⁶ Nu 25, 1–9

¹¹⁷ 2S 13

¹¹⁸ 2S 12, 15–23

¹¹⁹ Gn 39

po světě ráčil choditi
a božské divy činiti,
i stalo se jest v jeden čas,
jakž zní evangelistův hlas.

[...]

A v tom se s nim potkal člověk
nebohej, kdož byl kolivěk,
maje ducha nečistého,
totiž d'ábla šeredného,
bydlel v hrobích ve dne v noci,
aniž mu kdo mohl spomoci.

[...]

I prosili ho d'áblové,
ti zlí, nečistí duchové:
Pusť nás, Pane, tam, kde chceme,
ať do těch vepřů vejdemo.

[...]

Ihned do těch vepřů vešli
a od člověka odešli.
A tak stádo v rychlosti
běželo s velkou prudkostí
a do moře hned vskočilo,
takže se jich tu stopilo
co jich bylo, totiž všech,
do dvou tisíců vepřů těch.

[...]“¹²⁰

Parafráze Lomnického má 126 veršů a za ní následuje ještě veršované „naučení z této svaté historie“¹²¹. V něm autor podobenství vykládá a chce poukázat především na dobrotu Ježíše.

¹²⁰ LOMNICKÝ z Budče, Š.: *Kupidova střela*. In: KRČ, J. – HLADKÝ, V. (ed.): Šimon Lomnický z Budče. Brno 2000, s. 87–88.

¹²¹ Tamtéž, s. 90.

V jednom z použitých exempel zase vystupuje postava starého poustevníka Abrahama. Lomnický chce demonstrovat, že se máme snažit i o nápravu ostatních a nehledět pouze na sebe. Přitom přirovnává tohoto poustevníka Abrahama k jeho biblickému jmenovci: „Onen Abrahám patriarcha, vyšedv k boji proti králům, zbil je a Lota, vnuka svého, jim odňal. Tento pak druhý Abraham proti ďáblu se v boj vydal, aby ho přemoha, vnučku svou milou s větším vítězstvím Pánu Bohu zase navrátil a obětoval.“¹²²

K interpretaci biblického pretextu přistupuje např. v úseku, kde obviňuje ty, kteří by se chtěli vymlouvat, že i ve Starém zákoně staří otcové měli více žen. Připomíná jednotlivé případy, kdy tomu tak podle bible opravdu bylo. Abrahamovi doporučila přímo jeho žena Sára, aby spal s její otrokyní Agar.¹²³ Jákob měl ženy dvě, sestry Ráchel a Leu, kromě toho ale také otrokyně Bálu a Zelfu.¹²⁴ Šalomoun byl svým mnohoženstvím velmi známý.¹²⁵ Podle Lomnického se to dělo z několika důvodů, které jejich chování zcela omlouvají. Jedním z důvodů samozřejmě je, že si to tak přál sám Bůh. Dále, manželský svazek existuje už od dob Adama a Evy, jejich děti se braly navzájem a měli vždy pouze jednoho manžela či manželku, to ale nastalo v důsledku toho, že víc lidí nežilo. Jako první měl pak podle bible dvě ženy Lámech.¹²⁶ Když už bylo lidí víc, nevěřili všichni v jednoho Boha, ale sloužili bohům cizím, a ti lidem dovolovali mít víc manželek. Dcery Lotovy spaly obě se svým otcem¹²⁷ z toho důvodu, že populace byla velmi malá a bylo nutné ji rozmnožit. Tyto postavy ze Starého zákona tedy podle Lomnického nehřešily, ale jelikož Ježíš manželství vrátil do původní podoby, od té doby to hříšné je. Starozákonní mnohoženství je pro křesťany samozřejmě problém, a proto Lomnický není jediný, kdo se ho snaží vysvětlit. Mnohoženství narušuje tvrzení o vztahu mezi mužem a ženou uvedená v prvních kapitolách Genesis a v bibli nikde není komentováno. Lomnického obhajoba a nabízené řešení problému není ničím neobvyklým.¹²⁸

Lomnický je známý používáním exempel, nezapomíná ale ani na biblický pretext, k němuž odkazuje, z něhož cituje, parafrázuje a nad nímž se i zamýšlí.

¹²² LOMNICKÝ z Budče, Š.: *Kupidova střela*. In: KRČ, J. – HLADKÝ, V. (ed.): Šimon Lomnický z Budče. Brno 2000, s. 46.

¹²³ Gn 16

¹²⁴ Gn 29–30

¹²⁵ 1Kr 11, 3

¹²⁶ Gn 4, 19

¹²⁷ Gn 19, 31–38

¹²⁸ SCHWARTZ, M.: *Láska v bibli*. Praha 2002, s. 135–140.

Nejvíce mouder čerpá ze starozákonních knih Genesis, Sírachovec, Žalmy a Přísloví. Z Nového zákona často odkazuje k Matoušovu evangeliu a k 1. Listu Korintským. Jelikož je katolík, deuterokanonické spisy pro něj představují nedílnou součást bible a kromě Sírachovce odkazuje i ke knihám Tobiáš, Moudrosti a Přídavky k Danielovi. Cituje také z prorocké knihy Ozeáš. Autor odkazy umístil do marginálních poznámek. Citace nejsou přesné, ve vysvětlivkách ke spisu je poznamenáno, že některé nebyly opoznámkované a některé zase nebylo možné v pretextu dohledat.¹²⁹

2.2.3 Vejstupný syn

V krátké divadelní hře o dvou aktech *Vejstupný syn* pracuje Mouřenín s biblickým pretextem docela jinak, než je tomu u ostatních textů. Mouřenín si jako předlohu vybral biblické podobenství, verše 11–32 z 15. kapitoly Lukášova evangelia. Milan Kopecký uvádí, že šlo o oblíbenou látku, která byla zpracována mnohokrát. Také poznamenává, že Mouřenínovi nešlo o přesnou dramaturgickou adaptaci látky, nýbrž o její aktualizaci.¹³⁰

Podobenství podle Lukáše vyprávěl Ježíš farizejům, kteří vyjádřili nesouhlas s tím, že Ježíš hoduje s hříšníky. Vystupují v něm otec a dva synové. Mladší syn žádá otce o svou část dědictví a odchází z domu. Brzy prohýří veškeré peníze, začne pracovat, ale přesto trpí hladem. Rozhodne se vrátit k otci a kát se. Otec ho ale překvapí tím, že ho přivítá s otevřenou náručí, zahrne ho svým majetkem a uspořádá hostinu na jeho počest. Staršího bratra ale otcovo jednání urazí. Otec mu vysvětlí, že se cítí, jako kdyby jeho mladší syn umřel a vstal z mrtvých.

Ve *Vejstupném synu* má otec syna pouze jednoho. Žádá ho, aby mu pomáhal v domácnosti, ale syn je líný. Navíc se na scéně objevuje pochlebník, který syna přesvědčí, aby s ním šel na flám. V druhém aktu se dozvídáme, že syn byl v hospodě obehrán, okraden o zbytek peněz a zbit. Vrací se tedy domů, ale otec mu vynadá a syn slibuje poslušnost.

V obou případech jde tedy o hříšné jednání syna, který je líný pracovat doma a odchází, aby hřešil smilstvím a opilstvím. Nicméně Mouřenín zcela vytrhl podobenství z biblického kontextu. V bibli podobenství sloužilo hlavně k zobrazení toho, že mají „v nebi větší radost nad jedním hříšníkem, který činí pokání, než nad

¹²⁹ LOMNICKÝ z Budče, Š.: *Kupidova střela*. In: KRČ, J. – HLADKÝ, V. (ed.): Šimon Lomnický z Budče. Brno 2000, vysvětlivky, s. 435, 439.

¹³⁰ KOPECKÝ, M.: *Spisovatel humanistického manýrismu*. In: KOPECKÝ, M. (ed.): Šimon Lomnický z Budče. Veršovaná tvorba. Praha 1995, s. 22.

devadesáti devíti spravedlivými, kteří pokání nepotřebují.“¹³¹ To je ve *Vejestupném synu* vynecháno úplně a hlavní důraz je položen na zobrazení hříchů a připomenutí, že k ničemu dobrému nikdy nevedou. Mouřenín se tedy biblické látky příliš nadržuje. Inspiruje se narativem, ale spíše se zaměřuje na kritiku hříchů častých v době, v níž sám žil, jak je u moralit obvyklé.

2.3. Žena a její role

2.3.1 Počestná žena

2.3.1.1 Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému

Už z názvu je zřejmé, že utrakvistický kněz¹³² Havel Žalanský Phaëton napsal tento krátký spis k obhajobě žen. Poukázal na fakt, že pohané dříve, ale stejně tak i někteří křesťané v jeho době, považovali ženy za ztělesněné zlo. Snaží se ve svém díle tento názor vyvrátit a ukázat, že i ženy mohou být dobré a ušlechtilé, a upozorňuje na různé ženské atributy, které by měl muž ocenit. Při své argumentaci se hojně opírá o osudy ženských hrdinek v bibli.

V úvodu pojednává o ženě jako tvůrkyni života, což je jeden z důvodů, proč si jí vážit. Při porodu ale trpí velkými bolestmi a nikdy není jisté, zda matka i dítě přežijí ve zdraví. V této souvislosti hovoří o Evě jako první matce či Ráchel, která si dlouho přála dítě. Bůh její prosby vyslyšel, ona ale pak umřela u porodu druhého dítěte.¹³³ Také Spasitele přivedla na tento svět žena, Panna Marie, čímž podle Žalanského do jisté míry odčinila špatnost, kterou provedla Eva v ráji, a vysloužila tím pro ženy lepší postavení. Dále demonstruje, že Bůh ženou nepohrdl, což je zřejmé už z toho, že ji stvořil. Na ženy obvykle bývá shazována vina za smilstvo, tedy většinou se zdá, že žena svede muže, nikoli naopak. Žalanský ale tvrdí, že je tím vinen muž, protože udělá špatné rozhodnutí a nechá se svést, stejně jako Samson, David či Šalomoun.¹³⁴

Samotný spis se pak nejvíce věnuje problému zjevení vzkříšeného Ježíše ženám. Žalanský v podtitulu uvádí, že při výkladu zjevení vychází z evangelií: Mt 28, Mk 16, L 24, J 20. Tyto kapitoly pojednávají právě o vzkříšení Ježíše Krista.

¹³¹ L 15, 7

¹³² ŽALANSKÝ PHAËTON, H.: *Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému* (dále jen *Ku poctivosti*). In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku* (dále jen *Nádoby*). Praha 2008, vysvětlivky, s. 495.

¹³³ Eva Gn 4; Ráchel Gn 30; 35.

¹³⁴ Samson Sd 16; David 2S 11; Šalomoun 1Kr 11, 3.

Žalanský tvrdí, že zjevení byla přítomna „nad jiné horlivější Marie Magdaléna“¹³⁵, dále „její tovaryšky“¹³⁶ Johanka, manželka Chuzova, Marie, matka sv. Jakuba a sestra Panny Marie, Salomé a Zuzana a také „některé ještě jiné, kteréž z statkův svých Pánu přisluhovaly, jichžto jména nejsou poznamenána, ale jsou napsaná v knížkách života v nebesích u Hospodina.“¹³⁷

Samotná evangelia se ve výčtu přítomných žen rozcházejí. Marie Magdaléna je uvedena ve všech čtyřech, Jan ji dokonce uvádí jako jedinou. Marii, matku Jakubovu, uvádí tři zbylá evangelia, Johanku jmenuje Lukáš, Salome zas Marek. O Zuzaně v uvedených kapitolách není žádná zmínka, objevuje se ale u Lukáše v kapitole 8. jako jedna z žen, které Ježíše provázely při jeho cestách. Z uvedených kapitol tedy přesně nevychází. Na místa, v nichž se evangelia neshodují, neupozorňuje a uvádí postavy ze všech čtyř.

Interpretuje pak různé podrobnosti kolem vzkříšení, aby podpořil status ženy nebo aby dodal naději věřícím. Tvrdí, že si Bůh vybral ženy, aby je potěšil. Dal jim přednost, i když se mohl zjevit svým apoštolům, které si sám vyvolil. Nevybral si člověka, který nikdy nezhřešil, ale napravené hříšníky, aby ukázal, že je možné vrátit se na správnou cestu. Také si nevybral osobu sobě pokrevně nejbližší, Pannu Marii, ale jiné, protože tělesnost není důležitá a záleží pouze na víře. Užívá ale i další příklady z Ježíšova života, např. upozorňuje, že Martu a Marii měl stejně rád, jako jejich bratra Lazara.¹³⁸ Dobře mu slouží už jen fakt, že Ježíš léčil i ženy.

Žalanský vyjmenovává mnoho dalších ženských postav z bible, které byly silné, odvážné či moudré. Upozorňuje na fakt, že existovaly prorokyně – ženy, jak ve Starém (Mojžíšova sestra Marie, Debora, Chulda, Samuelova matka Anna)¹³⁹, tak i v Novém zákoně (Panna Marie, dcery Filipa evangelisty, Anna dcera Fanuelova)¹⁴⁰. Mimo ně pak mezi ženami statečnými jmenuje Jáhel, Ester a Judit, mezi moudrými Abigail, Sáru, Betsabé a Ráchel.¹⁴¹ Nabádá muže, aby se nestyděli přijmout radu od své ženy, pokud je moudrá, jako to udělal Abrahám a jako to měl udělat Pilát, když dal příkaz k zabití Ježíše.¹⁴²

¹³⁵ ŽALANSKÝ PHAËTON, H.: *Ku poctivosti*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Nádoby*. Praha 2008, s. 364.

¹³⁶ Tamtéž, s. 364.

¹³⁷ Tamtéž, s. 364.

¹³⁸ J 11, 5

¹³⁹ Marie Ex 15; Debora Sd 4; Chulda 2Kr 22; Anna 1S 2.

¹⁴⁰ Panna Marie L 1; Filipovy dcery Sk 21; Anna L 2.

¹⁴¹ Jáhel Sd 4; Ester Est; Judit Jud; Abigail 1S 25; Sára Gn 21; Betsabé 1Kr 1; Ráchel Gn 31.

¹⁴² Abrahám Gn 21; Pilát Mt 27.

Přímých citací Žalanský užívá minimálně, s biblickými motivy pracuje nápaditěji a nenarušuje jimi plynulost textu. Nejvíce vychází z evangelií, objevují se i odkazy na deuterokanonické knihy Sírachovec, Judit a 2. Makabejskou. Pokud čerpá z biblické látky, uvádí někdy v marginálních poznámkách zkratku názvu knihy a číslo kapitoly. V přidaných vysvětlivkách ke spisu se můžeme dočíst, že některé marginální poznámky umístil ke špatné větě nebo je prohodil.¹⁴³ Pro pojmenování 1. a 2. Královské knihy a 1. a 2. Knihy Samuela užívá Žalanský označení 1.–4. Kniha královská.

Žalanský napsal spis, který pro ženy vyznívá na dobu svého vzniku velmi pozitivně. Je v něm také zobrazena naděje pro hříšníky, kteří se chtějí napravit. Vše je založeno na výrazných hrdinkách z bible, Žalanskému se podařilo poukázat na ty nejpozoruhodnější a dobře interpretovat některé aspekty kolem vzkříšení.

2.3.2 Oddaná manželka

2.3.2.1 Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně

Preskriptivní spis Jana Kocína z Kocinétu, člena Jednoty bratrské¹⁴⁴, je jakýmsi návodem k chování pro ženy i muže žijící v manželství. V úvodu se Kocín zabývá tím, jak by si každý muž měl najít vhodnou manželku. Doporučuje mu, aby si pak takové ženy náležitě vážil, protože je to velké životní štěstí. Manželství totiž nařídil sám Bůh, „jak Mojžíš píše a Pan Kristus vysvědčuje.“¹⁴⁵ Proto ho Kocín schvaluje a považuje za ryze pozitivní a vhodný stav v životě člověka. V druhé části, v tzv. *Abecedě*, hovoří hlavně k ženám a uděluje rady, jak se k manželovi chovat a jak se starat o domácnost, dům i služebnictvo.

Kocínova *Abeceda* vykládá 22 veršů z 31. kapitoly Knihy přísloví. Jednotlivé verše (10-31) jsou v bibli označeny po sobě jdoucími písmeny z řecké abecedy, proto o nich Kocín hovoří jako o abecedě. Tato část díla je podle Kocína sepsána tak krátce a srozumitelně, aby se ji žena mohla naučit a řídit se podle ní v životě.

Kocín za autora veršů, které ve spise vykládá, považuje Šalomouna. Král Šalomoun je tradičně považován za velmi moudrého muže, o jeho vládě a skutcích se můžeme dočíst v 1. Královské knize a 2. Paralipomenon. Zároveň mu bývá

¹⁴³ ŽALANSKÝ PHAËTON, H.: *Ku poctivosti*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Nádoby*. Praha 2008, vysvětlivky, s. 495 /<Aib>/, s. 496 /<Aiiii>/.

¹⁴⁴ OPELÍK, J. (ed.): *Lexikon*. 7 sv. Praha 1985–2008, díl 4., sv. 1., (S–T), s. 376.

¹⁴⁵ KOCÍN z Kocinétu, J.: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* (dále jen *Abeceda*) In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku* (dále jen *Žena*). Praha 2009. s. 270. V bibli: Mojžíš Gn 2, 22–24; Kristus např. Mt 19, 6.

připisováno alespoň částečné autorství některých biblických knih, mezi nimi i Přísloví. V 1. verši 31. kapitoly Přísloví je ale uvedeno, že jde v této konkrétní kapitole o rady krále Lemuela. Biblický slovník uvádí, že Lemuel je jméno neznámého panovníka, přitom někteří vykladači bible ho ztotožňují s Šalomounem, jiní ale tento názor nesdílí.¹⁴⁶ Z Kocínova textu je patrné, že nad autorstvím nepochybuje a verše vykládá jako rady, které Šalomounovi předala jeho „pobožná, ctná a šlechetná“¹⁴⁷ matka Betsabé.

Abeceda se skládá z 22 kapitol, z nichž každá je pojmenovaná správně opsaným veršem z bible. Všechny verše jsou podrobně vysvětleny a zkonkretizovány, aby každý člověk pochopil, jak se jimi řídit. Např. u verše 16. začíná výklad takto: „Tuto duch svatý skrze Šalomouna v tom dobrou hospodyní vychvaluje, že ona tak dobře dům spravuje a živnost vede, aby také i statek nemohovitý pro lepší opatření domu a vychování sebe s dětmi, jmenovitě pak pole, koupiti mohla.“¹⁴⁸

Tím ale Kocín s biblickými motivy nekončí, do textu dál začleňuje přímé biblické citace i krátké parafráze. Nejčastěji zmiňuje postavu Evy, to aby dal ženě najevo, že je stvořena z muže a pro muže¹⁴⁹, ale taky aby ukázal, že muž má svou ženu milovat jako vlastní tělo.¹⁵⁰ Na místa v bibli přitom odkazuje nepřiliš konkrétním způsobem, např.: „jakž svatý Pavel v svých listech několika obšírně to vypisuje.“¹⁵¹

Primárně tedy text vychází z 31. kapitoly Přísloví, ale Kocín využívá i jiné části této knihy. Dále nejvíce odkazuje k radám sv. Petra v Prvním listě Petrově a sv. Pavla v různých jeho epištolách, nejvíce k Listu Efezským a 1. Timoteovi. Často je též poukázáno na Matoušovo evangelium a druhou kapitolu Genesis.

Kocín se striktně drží protestantského biblického kánonu. Nejedná se o hloubavý filozofický či teologický spis, ale spíše o praktické dílo plné rad a doporučení, které jsou zaměřené na situace v běžném životě ženy žijící v manželství. Jde o výklad části bible, aby lidem lépe sloužila jako vzor chování.

¹⁴⁶ NOVOTNÝ, A.: *Biblický slovník. Sv. 1, A–P*. 3. vyd. Praha 1992, s. 373.

¹⁴⁷ KOCÍN z Kocínětu, J.: *Abeceda*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Žena*. Praha 2009, s. 269.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 289. Biblický verš Př 31, 16 zní: Vyhlédne si pole a získá je, z ovoce svých rukou vysází vinici.

¹⁴⁹ 1Kor 11, 8–9

¹⁵⁰ Ef 5, 28

¹⁵¹ KOCÍN z Kocínětu, J.: *Abeceda*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Žena*. Praha 2009, s. 280.

2.3.2.2 Zrcadlo poctivé a šlechtné ženy a hospodyně

Stejnou biblickou látku jako Jan Kocín zpracoval asi o 25 let později¹⁵² Jiří Strejce Zábřežský, taktéž člen Jednoty bratrské¹⁵³.

Strejce pro výklad nezvolil prozaickou formu, nýbrž verše. Každý biblický verš tedy „přebásnil a drobet porozšířil“¹⁵⁴. Přesné původní znění verše z Přísloví už v ní pak není. Spis obsahuje *Předmluvu ku panně nevěstě*, ze které vyplývá, že spis je určen pro novomanžele (hlavním adresátem je žena), kteří si neví rady, jak se k sobě vzájemně chovat a jak spravovat domácnost. Následuje *Přístup k vysvětlení kapitoly 31. z Přísloví Šalomounových*. Stejně jako u Kocína i zde můžeme vidět víru v Šalomounovo autorství. Krále Šalomouna i tento autor považuje za „ze všech lidí nejmoudřejšího“¹⁵⁵.

Zrcadlo je koncipováno jednodušeji než *Abeceda*. Strejce už dál s biblickým pretextem téměř nepracuje, u textu se objevují pouze tři marginální poznámky odkazující k biblickému verši, který je v básni parafrázován. Jedná se o verš 1Kor 11, 9 (který se k tématu nabízí a který použil i Kocín v *Abecedě*) a dva verše z jiných kapitol Knihy přísloví.¹⁵⁶ Jde o jednoduché a srozumitelné básně, které na základě údajně Šalomounových výroků nabízí rady, jak se chovat v manželství.

2.3.2.3 O svornosti manželské

Autorem spisu je Jan Rosacius Sušický. Koncepti díla a práci s biblickými motivy v něm nejlépe charakterizuje věta z úvodní pasáže spisu: „V této knížce vysvětluje se deset příčin podstatných z Písem svatých, a zvláště z epištol svatého Petra a Pavla vybraných, proč povinna jest jedna každá manželka poslušná a poddaná býti muži svému a proti tomu manžel milovati manželku svou, nebo na tom dvěma jako na nejpevnějším gruntu zakládá se svornost manželská.“

Dílo má podpořit manželství, ale nenabízí přímo rady do každodenního života, jako je tomu ve spisech Kocína či Strejce. V tomto případě jde o spis více filozofující, který se snaží na základě křesťanské mravouky vysvětlit člověku, jaké hodnoty jsou v životě důležité, a připomenout, proč by si žena a muž měli sebe vzájemně vážit.

¹⁵² Kocín 1585, Strejce asi 1610.

¹⁵³ STREJCE ZÁBŘEŽSKÝ, J.: *Zrcadlo poctivé a šlechtné ženy a hospodyně*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Žena*. Praha 2009, vysvětlivky, s. 670.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 313.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 315.

¹⁵⁶ Př 12, 4; 19, 17

Sušický proto vybírá deset příčin z epištol sv. Petra a Pavla (1Pt, 1Tim, 1Kor, Ef), které připomínají, z jakého důvodu se vztah mezi mužem a ženou má určitým způsobem. Většina z Petrových a Pavlových veršů se vztahuje k prvnímu biblickému partnerství mezi Adamem a Evou. O každé příčině pak Sušický uvažuje, interpretuje ji a konkretizuje. Nejdříve hovoří k ženě, pak k muži. Aby se nad problémem zamyslel ze všech stran a předešel případným nejasnostem, předstírá dialog s člověkem, kdy fiktivní žena či muž vznese nějaký dotaz k tématu a Sušický se ho pak snaží s využitím dalších biblických odkazů co nejlépe zodpovědět.

Nad biblickou látkou se zamýšlí, u příčin uvažuje, jak je která v bibli uvedena, co je korektní z ní vyvozovat, a co už naopak bible neuvádí, aby předešel každé špatné interpretaci a špatnému příkladu. Žena si má uvědomit, proč a k čemu byla stvořena. Sušický upozorňuje, že v bibli není řečeno: „Stvořme ji, aby krása, ušlechtilost, spanilost a sláva i také rozum a moudří smyslové její, k tomu i řeč lahodná, rozšafná a mluvení libé i dílo a práce subtilná ode všech lidí spatřena a ona skrze to ode všech ctěna a milována byla.“¹⁵⁷ Naopak byla stvořena jako pomocnice pro muže.

První příčina zní: „Adam prve stvořen jest, potom Eva.“¹⁵⁸ Sušický z toho vyvozuje, že kdyby Bůh chtěl, aby vládla žena, stvořil by ji jako první. Na to navazuje dotazem, který by v této chvíli někdo mohl vznést - pokud je to bráno takhle, to by pak zvířata měla vládnout nad člověkem, protože byla stvořena dříve? Sušický ale objasňuje, že Bůh sám řekl, že člověk bude vládnout zvěři¹⁵⁹, a co přikáže Bůh, není zpochybnitelné.

U příčiny deváté dává jako příklad vzorné lásky muže k ženě Abrahama. Ten miloval Sárú tak, že když ho požádala, aby jeho milenku a nemanželské dítě poslal pryč z jejich domu, on ji poslechl¹⁶⁰. Z toho by si ovšem některá žena mohla vzít špatný příklad a požadovat po muži vyhnání bližního z domu či podobnou špatnost. Sára to ale učinila pouze proto, že to tak chtěl Bůh, a opět, co řekne Bůh, to je svaté.

Pozoruhodné je Sušického přirovnávání vztahu mezi mužem a ženou. Podle osmé kapitoly by se žena měla mít k muži tak, jako se mají tělesné údy k hlavě. Protože ruka neudělá nic, co by jí hlava neporučila, a tak koexistují v dokonalém

¹⁵⁷ ROSACIUS SUŠICKÝ, J.: *O svornosti manželské*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Žena*. Praha 2009, s. 45.

¹⁵⁸ 1Tim 2, 13

¹⁵⁹ Gn 1, 26

¹⁶⁰ Gn 21, 10–14

souladu. Podobně v desáté kapitole je řečeno, že muž by měl mít k ženě vztah takový, jaký měl Kristus ke svým věřícím, protože ti se k sobě chovali s vzájemnou láskou a církve ve všem Kristu důvěřovala. Toto přirovnání odpovídá verši 5, 25 z Listu Efezským.

Protože se příčiny z epištol vztahují k prvním lidem, přirozeně je nejvíce využíváno příkladu Adama a Evy. Autor ale nachází v bibli i jiné vhodné příklady. K zobrazení ideálního vztahu ženy k muži uvádí nejčastěji Sáru, která Abrahama nazvala svým pánem, což zračí jakousi podřízenost. Upozorňuje i na ty biblické pasáže, kde Sára doprovází Abrahama na cestách a dělá vše proto, aby přežil.¹⁶¹ Sušický, podobně jako Žalanský, doporučuje muži, aby vyslechl svou ženu, pokud je moudrá a má pro něj dobrou radu, jako Sára a Abigail.¹⁶² Naopak je v bibli poukázáno i na strasti, které přináší výběr špatné a zlé ženy. „To chtěli pověděti oni moudří, král Šalomoun a Jezus Sirach, když na hadrové a zlobivé ženy naříkali.“¹⁶³ Zde má Sušický jistě na mysli části z Přísloví a Sírachovce, které se věnují ženám, například Př 21, 9: „Lépe je bydlet v zemi pusté, než se ženou svárlivou a zlostnou.“

Kromě Genesis je z knih Starého zákona nejvíce využívána deuterokanonická Kniha Sírachovec, citováno je i z Tobiáše. Ze Zákona nového jsou to Pavlovy epištol, nejvíce Efezským a hojně je využito i evangelií. V citacích se vyskytuje pouze jediná chyba, to když autor odkazuje k verši, kde je uvedeno, že Bůh potrestal lidi za smilstvo a „padlo jich za jeden den třiadvacet tisíc“¹⁶⁴, Sušický ale uvádí pětadesát tisíc.¹⁶⁵

Jan Sušický s biblickou látkou pracuje precizně, v textu se objevují citace a parafráze se správnými odkazy. Ty umísťuje přímo do textu, např. 1. Korint. 10. Více se ale snaží nad látkou přemýšlet, interpretovat ji a dobře argumentovat. Nejedná se o spis s přímými radami do života, spíše nabádá k zamyšlení nad hodnotami, důležitostí manželství a je v něm poukázáno na to, jak a proč je to v manželství věřících zařízeno.

¹⁶¹ Gn 12; 20

¹⁶² Sára Gn 21; Abigail 1S 25.

¹⁶³ ROSACIUS SUŠICKÝ, J.: *O svornosti manželské*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Žena*. Praha 2009, s. 15.

¹⁶⁴ 1K 10, 8.

¹⁶⁵ ROSACIUS SUŠICKÝ, J.: *O svornosti manželské*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Žena*. Praha 2009, s. 58.

2.3.3 Rodička

2.3.3.1 Knížka potěšitelná, všem těhotným a rodičím manželkám

Tento preskriptivní spis napsal luteránský kněz¹⁶⁶ Thomas Guenther. Doporučuje ženám, jak by se měly chovat před, během i po porodu. Spis začíná citací z Genesis, v níž Hospodin při vyhnání z ráje uděluje ženě její trest: „Rozmnožímť bídy tvé a počinání tvá, v bolestech roditi budeš děti a pod mocí muže budeš a onť pak panovati bude nad tebou.“¹⁶⁷ Z toho důvodu je potřeba, aby žena dostala nějakou útěchu a rady.

Autor spis dělí na 29 částí a v každé se věnuje jinému aspektu problému. Začíná vysvětlením, že ženy to mají v těchto věcech velmi těžké, a uvádí příčiny. Pak se postupně zabývá těhotenstvím, porodem a šestinedělím a u každého období rozebírá mnoho aspektů. Kromě žen dává rady i jejich okolí, přikazuje, jak by se měli k ženám v tomto období jejich života chovat manželé, blízcí nebo jak by jim měly pomáhat porodní báby. Vždy nejvíce zdůrazňuje důležitost modlení a uvědomění si, že za vším stojí Bůh. Dotýká se i závažnějších témat, např. umírání novorozeňat.

Z textu je znát, že Guenther bibli vidí jako největší autoritu a zdroj myšlenek. Přesto ale v mnoha případech neinterpretuje pretext sám, ale cituje výklady jiných myslitelů. V největší míře odkazuje k interpretacím Martina Luthera, což se v jiných moralitách objevuje velmi málo.

V první části se Guenther snaží demonstrovat, jak těžké to ženy v těchto věcech mají. S odkazem na sv. Ambrože píše, že je „Písmo svaté a božské svědek, neb ono neví o žádné větší bolesti než jako o ženě, která pracuje ku porodu“¹⁶⁸. Je to zřejmé i z toho, že když chtěli proroci ve Starém zákoně popsat velkou bolest, přirovnali ji k té při porodu.¹⁶⁹ Přesto se ale ženy mohou něčím utěšovat. Bůh jim totiž poslal vykupitele a tím ukázal, že mu na nich záleží, a byly to právě ženy, které byly svědkyněmi jeho vzkříšení. Dále je Bůh obdařil i dalšími dobrými atributy a vykonal skrze ně velké věci, jako v případě jediné ženské soudkyně Debory, nebo

¹⁶⁶ GUENTHER, T.: *Knížka potěšitelná, všechněm těhotným a rodičím manželkám* (dále jen *Knížka*). In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Děti roditi jest Božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku* (dále jen *Děti*). Praha 2013, s. 558.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 132. V bibli Gn 3, 16.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 140.

¹⁶⁹ Ž 48, 7; Iz 13, 8; Iz 26, 17

Judit, která zachránila svou zemi.¹⁷⁰ Žena, i když v ráji zhřešila, byla později spasena díky tomu, že porodila Vykupitele.

Mnoho špatného podle Guenthera je zapříčiněno prvním hříchem. Nejen porodní těžkosti ženy, i muži tím utrpěli. Hřích autor nedává za vinu pouze ženě, ale i muži a podotýká: „žena má z svého pádu lepší výmluvu nežli muž, neb jest ona od toho nejchytřejšího živočicha, od hada, oklamána, ale muž toliko od ženy.“¹⁷¹ Adekvátně si všímá i toho, že Bůh v Genesis o stromu poznání dobrého a zlého mluvil pouze s Adamem, Eva to od něj přímo neslyšela.

Že je rození dětí božská věc, demonstruje na některých biblických postavách. Připomíná neplodnost Sáry, Manóachovy ženy, Alžběty či Anny.¹⁷² Porodily podle bible až ve chvíli, kdy jim požehnal Bůh. Při porodu se také stává, že žena zemře, jako se to stalo Ráchel.¹⁷³ Potkalo ji to i přes to, že to byla dobrá žena. Pokud se taková věc ženě přihodí, může si být podle Guenthera jistá, že dojde po smrti velké radosti.

Guenther se snaží utěšit i rodiče, jimž dítě umře brzo po porodu, kdy ještě nestihne projít křtem, a odkazuje v této části hodně na „svědectví Písma“¹⁷⁴. Nachází patnáct důvodů, které svědčí o tom, že i tak můžou být novorozeňata spasena. Zamýšlí se nad citátem z Markova evangelia, které říká: „Kdo věří a pokřtí se, spasen bude. Kdo pak nevěří, zatracen bude.“¹⁷⁵ Upozorňuje na to, že v citátu není psáno, že bude zatracen ten, který bez vlastního vědomého zapříčinění nepřijme křest. Ve Starém zákoně je několik příkladů, kdy děti umřely bez obřizky, podle autora to ale neznamená, že byli všichni zatraceni. Prostřednictvím evangelii zas na případu Jana Křtitele ukazuje, že je v dětech Duch svatý ještě před narozením.¹⁷⁶ Věnuje se také problému obřezávání a křtu a vysvětluje, že pro křesťany je podle Nového zákona závazný pouze křest, který nahradil obřizku, o níž se mluví ve Starém zákoně, a kterou stále dodržují židé.

Při odkazování Guenther někdy chybuje v číslování kapitol. V jednom místě např. odkazuje k 5. kapitole Skutků apoštolských a cituje: „Skrze mnohé zármutky

¹⁷⁰ Debora Sd 4–5; Judit Jud 13.

¹⁷¹ GUENTHER, T.: *Knížka*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): Děti. Praha 2013, s. 152.

¹⁷² Sára Gn 18, 10; Manóachova žena Sd 13, 2; Alžběta L 1, 7; Anna 1S 1, 20.

¹⁷³ Gn 35, 16–19

¹⁷⁴ GUENTHER, T.: *Knížka*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): Děti. Praha 2013, s. 205.

¹⁷⁵ Mk 16, 16

¹⁷⁶ L 2, 41

musíme vjíti do království nebeského.“¹⁷⁷ Tato citace ovšem odpovídá části verše 22. v kapitole 14. Nejvíce odkazuje k Žalmům a číslování kapitol je i v tomto spise v některých případech o jedno nižší, než je tomu v současných vydáních biblí. Samuelovy a Královské knihy označuje jako čtyři Královské. Ze Starého zákona ještě hojně odkazuje ke knihám Genesis a Izajáš, ze Zákona nového nejvíce k Janovu evangeliu. V malém množství odkazuje také ke knihám malých proroků – ke Knize Ozeáš, a k velmi málo citované knize Micheáš. Oblíbenou deuterokanonickou knihu Sírachovec nevyužívá vůbec, ale odkazuje ke knihám Tobíáš, Judit a 2. Makabejská.

Luterán Guenther čerpá i z knih mimo protestantský kánon. Velmi často se obrací k výkladům bible Martina Luthera, což se v jiných moraličkách neobjevuje. V odkazování na pretext několikrát chybuje v číslování kapitol. Problémem těhotenství a porodu se zabývá velmi detailně a hlavně nabádá k víře v Boha a Písmo.

2.3.3.2 O ctných manželkách těhotných a rodičkách křesťanských

Další Žalanského spis, který napsal později než *Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému* se opět zaměřuje na ženy, tentokrát ale v období jejich těhotenství a porodu. Spis je také o 48 let mladší než *Knížka potěšitelná, všem těhotným a rodícím manželkám* Thomase Guenthera. Přestože Žalanského spis je kratší, zabývá se v něm dosti podobnými věcmi jako Guenther. Upozorňuje na to, jaký div a jaká svatá věc je rození dětí, zároveň to ale ženám přináší mnoho bolesti a někdy i smrt. Zkoumá, proč tomu tak podle bible je, a uděluje ženám rady, jak se chovat, aby si zajistily, že je u porodu nic zlého nepotká, a dává jim útěchu.

S biblickými motivy zde Žalanský pracuje podobně jako ve svém předchozím spise. I tentokrát vybírá z bible mnoho hrdinek, aby na jejich příkladech zobrazil typické ženské vlastnosti, a celkově ženy vyzdvihuje. Nejdříve vyjmenovává špatné ženské atributy. Mezi ženami „štěbetavými a uthavými“¹⁷⁸ jmenuje ženu Putyfarovu, která lživě osočila Josefa, mezi mstivými Zeres, která svému muži Amanovi radila postavit šibenici pro Mardocha.¹⁷⁹ Je také snadné je oklamat, jako had oklamal Evu, a tak to ďábel na ženy zkouší dál.¹⁸⁰ Prostřednictvím žen oklamal Samsona

¹⁷⁷ GUENTHER, T.: *Knížka*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): Děti. Praha 2013, s. 159.

¹⁷⁸ ŽALANSKÝ PHAËTON, H.: *O ctných manželkách těhotných a rodičkách křesťanských* (dále jen *O ctných manželkách*). In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): Děti. Praha 2013, s. 420.

¹⁷⁹ Gn 39; Est 5, 14

¹⁸⁰ Gn 3

a Šalomouna, prostřednictvím Jezábel pak celé království.¹⁸¹ Naopak mezi příkladnými ženami opět jmenuje Abigail, Raab, Deboru, Ester, Judit, Chuldu, Tabitu, dcery Filipovy a ženu Pilátovu.¹⁸²

V tomto spise navíc vybírá postavy, o jejichž porodech je v bibli pojednáno. Ve Starém zákoně si podle Žalanského ženy uvědomovaly, jak je důležité mít potomka, takže když ho dostaly, měly z něj patřičnou radost, jako Eva z prvního syna Kaina.¹⁸³ Dále vybírá ženy, které dočasně rmoutila neplodnost, tedy Sáru, Ráchel, Rebeku, Annu, matku Panny Marie a Alžbětu, matku Jana Křtitele.¹⁸⁴ Některé u porodu zahynuly, např. Ráchel nebo žena Fínesova.¹⁸⁵ Vykládá Ráchelinu smrt a poukazuje na to, že ačkoli byla ve všem dobrá, pobožná a bohumilá, stejně ji Hospodin nechal takto trpět. I když na těhotné myslí více, „někdy od té regule odchází, není to znamení jeho nemilosti, ale té věci má Bůh příčiny jisté, ačkoli nám neznámé, před námi skryté, nám nepovědomé, však dobré, svaté a spravedlivé.“¹⁸⁶ Příčinu ale přece jen Žalanský hledá a vidí ji v prvním hříchu. Bůh to také činí pro výstrahu, abychom si uvědomovali, jaký je boží zázrak, že se děti rodí zdravé.

Zamýšlí se i nad jinými aspekty z biblického pretextu. Ve prospěch ženy uvádí, že i když bylo na Evu svrženo velké trápení v podobě bolestivého porodu, nepotrestal ji takto ďábel, ale sám Bůh, což považuje za mnohem lepší variantu. Nebo upozorňuje na to, že když Bůh ženu trestal, nezavrhl ji na věčnost jako ďábla v podobě hada. Pouze jí způsobil bolesti, ale přesto jí zaslíbil spásu.¹⁸⁷ Jinde zas Žalanský zvláště přirovnává devítiměsíční pobyt dítěte v těle matky k plavbě Noemovy archy, protože „Noé v korábu mezi všemi rozličnými životičky v takovém těsně, v smradu a ve tmě za celý rok v čas potopy bydlil a trval.“¹⁸⁸

Žalanský dává prostor i citacím a parafrázím kratších částí bible. Odkaz na knihu a číslo kapitoly řadí přímo do textu. Nejvíce odkazuje ke Genesis, Žalmům a Matoušovu evangeliu. Ani tentokrát se nevyhnul citacím z knih, které nepatří do protestantského biblického kánonu. Odkazuje ke knihám Sírachovec, Tobiáš, Judit

¹⁸¹ Samson Sd 16; Šalomoun 1Kr 11, 3; Jezábel 1Kr 21.

¹⁸² Abigail 1S 25; Raab Joz 2; Deboru Sd 4; Ester Est; Judit Jud; Chulda 2Kr 22; Tabitu Sk 9; dcery Filipovy Sk 21; žena Pilátova Mt 27.

¹⁸³ Gn 4

¹⁸⁴ Sára Gn 16; Ráchel Gn 29; Rebeka Gn 25; Anna protoevangelium Jakubovo; Alžběta Lk 1.

¹⁸⁵ Ráchel Gn 35, 16–19; Žena Fínesova 1S 4, 19–20.

¹⁸⁶ ŽALANSKÝ PHAËTON, H.: *O ctných manželkách*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): Děti. Praha 2013, s. 433.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 444.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 425.

a Přídavky k Danielovi. Dokonce mezi ženami, které dlouho trápila neplodnost, jmenuje Annu, matku Panny Marie, o které pojednává apokryfní Jakubovo protoevangelium. Číslování Žalmů někdy odpovídá podobě staročeských biblí.

V práci s biblickými motivy se Žalanský dopouští několika nepřesností. Jednak chybuje v použití jména, když hovoří o manželce Fínese, nazývá ji Eli, to je ale podle 4. kapitoly 1. Samuelovy knihy jméno Fíneseva otce.

Když Žalanský hovoří o nářku rodičích žen, uvádí, že nemusí křičet nahlas, aby je Bůh slyšel, „neboť on má sluch bystrý, onť i uši stvořil, a kterak by volající slyšeti neměl? Slyšel Mojžíše, slyšel Annu Helkánovu, ježto jen ústy hýbali, hlasu žádného nevypouštěli, slyšel a jejich lkání za křik největší u sebe měl.“¹⁸⁹ V případě Anny je toto tvrzení pravdivé¹⁹⁰, ale co se týká Mojžíše, není v bibli zmínka o jeho tichém rozmlouvání k Bohu, což je uvedeno i ve vysvětlivkách editorek k textu.¹⁹¹

Oproti Guentherovi se Žalanský spoléhá více přímo na biblický pretext a interpretuje ho sám. Ve větší míře se soustředí na ženu, její potěchu, a více vybírá z bible ženské hrdinky. Pracuje s deuterokanonickými knihami a zmiňuje postavu z apokryfního Jakubova protoevangelia. V porovnání s pretextem dělá obsahové chyby.

2.3.4 Výchova dětí a mladých dívek

2.3.4.1 Dětský řápek

Další ze série moralit Šimona Lomnického z Budče je věnována dětem. Autor podle vlastních slov spis napsal z toho důvodu, že se splnilo to, co svatý Pavel předpověděl. Totiž že nastanou horší časy a lidé budou lakomí, pyšní a v neposlední řadě rodičů neposlušní.¹⁹² Zabývá se jednak výchovou, vyděluje různé typy autorit a doporučuje, jak by měly na děti působit. Zde apeluje především na rodiče, aby své děti milovali dost, ale nikdy ne více než Boha. Poté se na věc dívá z druhé strany, promlouvá k dětem a vede je k poslušnosti. Podle Lomnického není samozřejmé, že se dítě chová dobře, a vyděluje pět hříchů, kterými by mohlo být zkaženo. Dokonce se v jedné kapitole věnuje i předčasné smrti dětí.

¹⁸⁹ ŽALANSKÝ PHAËTON, H.: *O ctných manželkách*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): Děti. Praha 2013, s. 446.

¹⁹⁰ 1S 1, 13

¹⁹¹ ŽALANSKÝ PHAËTON, H.: *O ctných manželkách*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): Děti. Praha 2013, s. 600.

¹⁹² 2Tim 3, 1-3

Podle Lomnického je důležité mít dobrý vztah s rodiči už z toho důvodu, že Hospodin umístil přikázání, abychom své rodiče ctili,¹⁹³ na čtvrté místo, hned za přikázání týkající se víry. Boha autor jmenuje jako první autoritu, kterou by mělo dítě ctít a uznávat. Vypisuje pět důvodů, proč ho milovat. Je to náš zploditel, sám podle bible požaduje, abychom ho nazývali otcem.¹⁹⁴ Přitom si ale stěžuje, že jsme jím pohrdli, a Lomnický, spolu s citací Hospodinovy promluvy, požaduje navrácení se k němu a dodržování jeho zákonů, tedy Písma.¹⁹⁵ Jsme také krev jeho syna, který nás vykoupil od smrti a ďábla. Stále nad námi bdí a stará se o nás.

Lomnický tvrdí, že „to vše podle důvodů Písma svatého a smyslu některých církve svaté doktorů“¹⁹⁶ stvrzuje. To je zajisté pravda a v jeho díle je mnoho biblických odkazů. Lomnický ale více pracuje s přímými citacemi a krátkými parafrázemi moudrých výroků z bible. Velmi často pak ale každý problém, kterému se věnuje, zobrazuje pomocí exempel, stejně jako tomu je v Kupidově střele. Tím autor opět dosahuje větší poutavosti textu.

I tak ale někde biblické příběhy užívá, i když méně než v Kupidově střele. Za otce všech lakomců Lomnický označuje Jidáše. Velmi přílehlavým příkladem lakomství ve vztahu syna k otci je Absolon, který svého otce Davida svrhnul. Ty autor užívá ještě v místě, kde hovoří o lásce rodičů, protože i když se Absolon k otci zachoval zle, David pak oplakával jeho smrt.¹⁹⁷ K tomuto tématu je také zmíněn příběh, kdy Šalomoun musel rozsoudit dvě matky, které se přely o dítě.¹⁹⁸ Jako vzorné chování dítěte k rodiči je uveden příklad z evangelií, kde se Ježíš těsně před svou smrtí zasazuje o to, aby Jan přijal Pannu Marii za svou matku a postaral se o ni.¹⁹⁹ U smilstva zase upozorňuje na příběh, který také zpracoval Tobiáš Mouřenín z Litomyšle ve *Veřejstuném synu*.²⁰⁰ Oblíbené jsou také postavy Tobiáš, Job a Fínes.²⁰¹

Jako příklad dítěte, které vzorně poslouchalo své rodiče a ve všem jim pomáhalo, užívá Lomnický Ježíše. V kanonických evangeliích se toho o Ježíšově

¹⁹³ Ex 20, 12

¹⁹⁴ Jr 3, 19

¹⁹⁵ Iz 1, 2, Mt 4, 10

¹⁹⁶ LOMNICKÝ z Budče, Š.: *Dětský rápek*. In: KRČ, J. – HLADKÝ, V. (ed.): Šimon Lomnický z Budče. Brno 2000, s. 243.

¹⁹⁷ 2S 17–19

¹⁹⁸ 1Kr 3, 16–27

¹⁹⁹ J 19, 26–27

²⁰⁰ L 15, 11–32

²⁰¹ Tobiáš Tob, Job Jb, Fínes 1S 1–3.

dětství po narození mnoho nedočteme. Jedině v Lukášově evangeliu je zmíněn příběh o dvanáctiletém Ježíšovi.²⁰² Lomnický ale vypráví, jak se Maria s Josefem přeli o to, kdo dojde pro vodu. Malý Ježíš jim nabídl, že to udělá sám. Rodiče s tím nesouhlasili, on to ale chtěl udělat, aby šel příkladem. Tento příběh se Lomnický údajně dočetl „v jedné staré knížce“²⁰³, dle jeho poznámek jde o knihu sv. Bedy Ctihodného.

Lomnický zde uvádí zajímavou úvahu nad tím, jak se stavět k apokryfním textům. Protože jde o texty, které nejsou přijaty církví, uvažuje, zda by mohly být pravdivé. „Philadelfus ve své postyle“²⁰⁴ totiž údajně uvádí, že se to tak nemohlo stát a že Ježíš v dětství nic takového nedělal, jelikož v evangeliích o tom není zmínka. Lomnický namítá, že stejně tak nemáme zmínky, že „Pán Kristus do dvanácti let aspoň jedno slovíčko kde promluvil, však proto říci nesmíme, aby Pán do těch let němým byl“²⁰⁵. Dále se zamýšlí tím, že v dětství Ježíš nedělal zázraky. To pro něj znamená, že to ještě nebylo potřeba a mohlo by to někoho pohoršovat, před svou matkou se ale jistě choval dobře a uctivě. Lomnický celou věc uzavírá s tím, že i když takovéto texty nejsou církví přijaté, není na škodu o nich smýšlet zbožně, a tak mu tedy nikdo nemůže vyčítat, že to použil jako příklad.

V Dětinském rápku Lomnický nejvíce odkazuje k biblickému textu formou citací. Nejvíce opět cituje ze Sírachovce, Žalmů a Přísloví, z Matoušova a Lukášova evangelia. Čerpá také z Knihy moudrosti, Tobiáše a 2. Makabejské. Vypráví apokryfní příběh o Ježíšově dětství. Ani v tomto spise není odkazování nijak striktní, co se týká značení a přesnosti citací.

Lomnický nejvíce užívá exempel, stejně jako v *Kupidově střele*. Na biblický pretext ale zdaleka nezapomíná, používá ho hlavně jako zdroj mouder. Ve spise navíc přímo vyjadřuje názor, že není nic špatného ani na zdrojích, které církev neuznala za své a čerpá z nich.

²⁰² L 2, 42

²⁰³ LOMNICKÝ z Budče, Š.: *Dětinský rápek*. In: KRČ, J. – HLADKÝ, V. (ed.): Šimon Lomnický z Budče. Brno 2000, s. 268.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 269. Jde o protestantského kazatele Martina Filadelfa Zámorského a jeho Postilu evangelickou (1592).

²⁰⁵ Tamtéž, s. 269.

2.3.4.2 Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti

Poměrně neznámý autor Lukáš Martinovský, pravděpodobně luteránského vyznání²⁰⁶, napsal zajímavý spis věnující se panenství jako stavu v životě ženy, který předchází manželství. Martinovský vyzdvihuje jednotlivé ctnosti, které by měly mít panny osvojené. Využívá slovní spojení panenský věneček a ctnosti metaforicky označuje jako kvítky, které rostou v duchovní zahrádce. O tu by se panna měla starat a z kvítků si uplést onen věnec, tedy měla by si dát záležet na tom, aby dané ctnosti získala a udržela si je. Toto přirovnání používá, protože se domnívá, že tak ho mládež bude spíš číst a lépe si ho zapamatuje. Daří se mu vybrat z bible citáty týkající se právě kvítků či zahrádek, což pěkně podtrhuje jeho metaforiku.

Martinovský rozlišuje zákon přirozený, který byl vštípen už Evě v ráji, a který by měl od přirozenosti všechny panny vést ke ctnostnému chování. Další zákon, podle něhož by se měly ženy řídit, je bible. Radí pannám, že pokud se chtějí poučit o správném chování, „k tomu jsou pak přední historie Písem svatých velmi příhodné, kteréžto Pán Bůh proto ráčil dáti v Písmě poznamenati.“²⁰⁷ Dokonce pannám doporučuje vhodné části bible, které by měly číst. Jmenovitě vypisuje jednak biblické knihy, v nichž se „o pobožnosti, poctivosti a ctnostech velmi mnoho vypisuje“²⁰⁸, a pak také knihy, v nichž se píše přímo o pannách.

Nejdůležitější je pro dívku víra v Boha, z té všechno vychází. Zde Martinovský vybírá další příklady biblických hrdinek, které prokázaly své vyznání a jejich promluvy o neotřesitelné víře cituje. Jmenuje Alžbětu, matku Jana Křtitele, Martu, sestru Lazara či Sáru, dceru Raguelovu.²⁰⁹ Jako nejlepší příklad mu slouží Panna Marie, která nejvíce ztělesňuje panenskou čistotu.

Nápaditě se v závěru spisu věnuje onomastice ženských biblických i nebiblických jmen. V důsledku jejich významu pak rozlišuje mezi vhodnými a nevhodnými jmény pro ctnostné dívky. Např. *Esther* je podle autora naprosto nevhodné jméno, jelikož znamená *zakrývatelkyně*, naopak *Judith*, tedy *vyznavatelkyně*, se hodí výborně.

V části, kde jmenuje dvacet ctností a přiřazuje k nim vhodnou bylinu, také hojně užívá biblických příkladů a citátů, takže biblické motivy textu prostupují vcelku

²⁰⁶ MARTINOVSKÝ, L.: *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti* (dále jen Křesťanských). In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Nádoby*. Praha 2008, vysvětlivky, s. 413.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 29.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 28.

²⁰⁹ Alžběta L 1; Marta J 11; Sára Tob 3.

hustě. S odkazy ale nenakládá ve všech případech adekvátně. Když odkazuje k nějakému místu v bibli, zaznamenává to přímo v textu zkratkou názvu knihy a číslem kapitoly. Několikrát chybuje v číslování kapitoly, např. cituje údajně z 12. kapitoly Přísloví: „Kdo usta svá a jazyk svůj ostříhá, ten duši svou i tělo své od úzkosti a nebezpečnosti miluje, zahyneť v něm.“²¹⁰ Tento citát ale pochází z Přísloví 21, 23 a zní: „Kdo ostříhá úst svých a jazyka svého, ostříhá od úzkosti duše své.“ Citace tedy ani není přesná. Jinde se plete i v označení knihy, když příběh Támar a Amnona umísťuje místo do 2. Samuelovy knihy, kde se správně nachází, do 1. Samuelovy knihy.²¹¹

Autor nejvíce odkazuje k deuterokanonické Knize Sírachovec, dále ke Genesis, Žalmům a Příslovím. Z Nového zákona často k Matoušovu a Janovu evangeliu. Užívá i jiné deuterokanonické knihy, Tobíáš, Moudrosti a 2. Makabejská. Užívá číslování Žalmů podle staročeských biblí.

Martinovského spis je opravdu napsán tak, aby ho mohla číst i mladá dívka, pro kterou je určen. Nejvíce užívá biblických citátů a vyjmenovává vhodné postavy. Někde ale s pretextem nepracuje adekvátně, chybuje v číslování kapitol, špatně označuje knihu, dezinterpretuje. Nedrží se základního protestantského biblického kánonu.

2.3.4.3 Rozkoš a zvule panenská

Utravistický kněz²¹² Adam Klement Plzeňský věnuje svoji knihu „všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem.“²¹³ Text dělí na kapitoly podle jednotlivých témat, které vykládá. Nejdříve definuje panenskou rozkoš, rozlišuje její druhy, pojednává o jejím původu, udržování a odměnách za její dodržování. Jde mu hlavně o to zpravit panny, ale i ostatní, jak se správně chovat, jakých pravidel se držet a co v životě považovat za důležité. Skrze panny, k nimž hovoří primárně, zobrazuje hlavní lidské hříchy a kritizuje je.

Plzeňský rozlišuje mezi pannami moudrými a opatrnými na straně jedné a bláznivými a neopatrnými na druhé. Jedná se jistě o rozdělení inspirované podobenstvím o pannách z 25. kapitoly Matoušova evangelia. Příběh chce

²¹⁰ MARTINOVSKÝ, L.: *Křesťanských*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Nádoby*. Praha 2008, s. 108.

²¹¹ Tamtéž, s. 93.

²¹² KLEMENS PLZEŇSKÝ, A.: *Rozkoš a zvule panenská* (dále jen *Rozkoš*). In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Nádoby*. Praha 2008, s. 435.

²¹³ Tamtéž, s. 143.

připomenout, že je dobré být vždy připraven, a vypráví o jednání panen, přitom „pět z nich bylo opatrných a pět bláznivých“.²¹⁴ Moudré panny Plzeňský chválí a popisuje, jak jsou za své ctnosti odměněny. Biblickými příklady ctnostných panen jsou Plzeňskému Rebeka, Ráchel, Sára, Alžběta či Ester, které byly odměněné tím, že dostaly dobré manžely.²¹⁵ Takové ženy dokonce někdy bývají ušetřeny ve válkách. Tak se to stalo v boji proti Madianským, kdy byli vyvražděni všichni muži a také ženy, které už muže poznaly, pouze panny byly ušetřeny.²¹⁶ Bývají jim svěřeny i velké a svaté úkoly, autor připomíná krásnou pannu, která se starala o starého a nemocného Davida, nebo skutky Ester a Judit.²¹⁷

Naopak bláznivé panny autor zatracuje a popisuje trest, který je čeká. Mezi nimi jmenuje třeba Dalilu, která obelstila Samsona, nebo Moábky, které sváděly Izraelce k modloslužbám.²¹⁸ Takové zlé panny podle autora mají špatné svědomí, nikdo je nemá rád a nakonec budou zatraceny.

I když se ve spise hojně objevují odkazy na úvahy různých myslitelů, biblickým motivům dává Plzeňský v textu největší prostor. Nejvíce užívá citace a parafráze krátkých úseků z bible. K jedné větě v textu často přidává více odkazů na biblická místa a citací je někde tolik, že to způsobuje roztříštěnost a špatnou čitelnost textu.

Plzeňský umístil odkazy na biblické pasáže i jiné texty do marginálních poznámek. Ke knihám odkazuje pomocí zkratk, ale nepoužívá jednotnou formu, takže Knihu Sírachovec jednou označuje Ekkle, jinde Eccles, Ekklez, Ekle, List Efezským někde Efezsk a jinde Eph. Obsahově ale při citování nechybuje.

Vzhledem k útlosti spisku odkazuje k velkému množství různých biblických knih. Nejčastěji cituje z Genesis, Žalmů, Přísloví, Matoušova a Lukášova evangelia. Mnoho odkazů se vztahuje také k již jmenované Knize Sírachovec, z dalších deuterokanonických knih užívá Knihu moudrosti, Tobiáš, 1. Makabejskou. Odkazuje i k pseudepigrafu – 3. Makabejské knize. Čerpá i z méně užívaných knih, jako knihy malých proroků Nahum, Joél nebo Ámos. Číslování kapitol Žalmů je u Plzeňského o jednu kapitolu menší než v současných biblích a Samuelovy a Královské knihy označuje jako čtyři Královské.

²¹⁴ Mt 25, 2

²¹⁵ Rebeka Gn 24; Ráchel Gn 29; Sára Gn 11; Alžběta L 1; Ester Est.

²¹⁶ Nu 31, 17–18

²¹⁷ David 1Kr 1; Ester Est; Judit Jud 13–16.

²¹⁸ Dalila Sd 16, 6–7; Moábky Nu 25, 1–2.

Plzeňský chce ocenit dobré a ctnostné panny a napravit ty špatné. Spis je spíše teoretický, nejsou v něm rady do každodenního života. Prokládá ho velkým množstvím citací jak z rozličných biblických knih, tak i jiných spisů, do interpretací se příliš nepouští. V odkazování nechybuje. Biblické citace až nadužívá, čímž snižuje poutavost textu.

Závěr

V práci jsme se zabývali využitím biblických motivů v předbělohorských morálitách. Snažili jsme se zjistit a doložit, jestli autoři biblické motivy v dílech užívali, a jak s nimi nakládali. Při analýze spisů jsme zjistili, že v některých z nich je mnoho odkazů k nebiblickým zdrojům. Šimon Lomnický z Budče, Vavřinec Leandr Rvačovský nebo Bartoloměj Paprocký z Hlohol užívají ve svých dílech velké množství nebiblických exemplů. Někteří autoři odkazují k antickým myslitelům, například pro Bartoloměje Paprockého z Hlohol je velkou studnicí myšlenek dílo Ciceronovo. Dalším užívaným zdrojem jsou výklady bible církevních otců, ze kterých cituje například Nathanael Vodňanský z Uračova. Thomas Guenther zase často užívá výklady Martina Luthera.

V analytické části se nám ale podařilo dokázat, že biblické motivy obsahují všechna díla, která jsme si ke zkoumání zvolili, a demonstrovali jsme jejich bohaté užívání. Někteří autoři dokonce uvádí bibli jako hlavní zdroj, z něhož vychází. Můžeme tedy tvrdit, že biblické motivy byly významnou složkou mravokárného záměru všech analyzovaných spisů, a dodávaly jim na závažnosti.

Jednotliví autoři zapojují biblické motivy do svých děl rozličným způsobem. Některé spisy jsou adaptací vybraných úseků z bible. Tak je tomu v případě duchovní hry *Vejestupný syn*, která aktualizuje látku z 15. kapitoly Lukášova evangelia, a v případě veršovaného spisu *Zrcadlo poctivé a šlechtné ženy a hospodyně*, v němž autor přebásňuje a rozšiřuje část 31. kapitoly Přísloví.

Někteří autoři vychází z biblického pretextu a tvoří podle něj kompoziční plán svého spisu. *Theatrum divinum* je děleno do kapitol podle dnů, v němž byl stvořen svět v Genesis. *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* je členěna podle dvaadvaceti po sobě následujících biblických veršů. *O svornosti manželské* je rozděleno na kapitoly podle vybraných veršů z několika Pavlových a Petrových epištol. Tím ale využití biblických motivů v těchto dílech nekončí, autoři dále z biblického textu citují, parafrázuji, či interpretují jeho smysl.

V jiných dílech autoři odkazují k bibli formou citací a stručných i rozsáhlejších parafrází. K interpretacím ve spisech přistupují někteří méně a jiní více. Mezi ty, kteří se sami nad bibli často zamýšlí, interpretují ji, nebo aktualizují, patří především Matouš Konečný, Vavřinec Leandr Rvačovský, Jan Blahoslav, Šimon Lomnický z Budče, Jan Rosacius Sušický a Havel Žalanský Phaëton.

Přímé biblické citace se objevují ve velké míře ve všech dílech, kromě dvou již zmiňovaných: *Vejestupný syn a Zrcadlo poctivé a šlechetné ženy a hospodyně*. Ty z bible přímo vychází, a jsou tak vlastně ve svém celku delší parafrázi části biblického pretextu. Dále se přímé citace neobjevují ve *Věku člověka*. V tomto díle je nevyužití citací ovlivněno formou textu, objevují se zde pouze kratší parafráze biblických příběhů. Verše a snaha o poutavou dramatickou podobu Mouřenínovi neumožňuje rozsáhlé interpretace. Adam Klemens Plzeňský naopak ve svém díle přímé citace nadužívá, což způsobuje roztříštěnost textu.

Málo přímých citací obsahuje také spis *Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému*. Žalanský spíše využívá pretext tak, že vyjmenovává výrazné hrdinky, na nichž demonstruje rozličné ženské atributy. To je typické pro většinu analyzovaných spisů věnujících se ženám.

Parafráze autoři užívají, aby krátce shrnuli či připomněli část bible. Někteří ale do díla zapojují parafráze velmi rozsáhlé, delší než je původní verze, aby tím text ozvláštnili (*Kupidova střela, Massopust*). Citace a parafráze z biblického pretextu autorům slouží buď jako východiska k úvahám, nebo naopak potvrzují jejich vlastní teze. Na citovaná místa autoři upozorňují buď přímo v textu, nebo prostřednictvím marginálií.

Knihy Starého a Nového zákona jsou užívány ve spisech rovnoměrně. Z pěti knih Mojžíšových se autoři nejvíce odvolávají ke Genesis, protože je v ní vylíčeno stvoření a první hřích, ale také popsán život nejčastěji připomínaných postav – mužských i ženských. Z knih dějepisných je nejvíce odkazováno k Samuelovým a Královským knihám, ve kterých vystupují další velmi oblíbené postavy – David a Šalomoun. Přímé citace pochází nejčastěji z mudroslovných knih Žalmy a Přísloví. Velmi oblíbená je kniha velkého proroka Izaiáše, avšak ke knihám malých proroků moc odkazováno není, nejvíce ještě ke Knize Ozeáš. Z Nového zákona jsou hojně citovaná jak evangelia (nejvíce Matoušovo, nejméně Markovo), tak i epištoly (nejvíce Efezským). Skutky apoštolů i Zjevení Janovo jsou zmiňovány, ale ne v nijak velké míře.

Co se týká práce s biblickým textem u autorů jednotlivých vyznání, nenašli jsme žádný významný rozdíl či zákonitost. Tvrzení, že protestanté nečerpají z deuterokanonických knih, se nepotvrdilo – z těchto knih citují stejně katolíci jako

utrakvisté, luteráni a členové Jednoty bratrské.²¹⁹ Citováno je ze všech deuterokanonických knih, ale v oblíbenosti jednoznačně vede mudroslovná kniha Sírachovec. Je zřejmé, že podle většiny autorů moraliť i tyto knihy obsahují zajímavé myšlenky, příběhy i rady do života.

Zjistili jsme, že někteří autoři odkazují i k apokryfním spisům. Tobiáš Mouřenín z Litomyšle a Adam Klemens Plzeňský čerpají z 3. Makabejské knihy, Jan Blahoslav zase ze 4. Ezdrášovy. Havel Žalanský Phaeton odkazuje k Protoevangelii Jakubovu. Tobiáš Mouřenín z Litomyšle ve spise *Děťinský řápek* nad užitím apokryfní látky uvažuje a vyjadřuje svůj názor, že by se o takových spisech mělo smýšlet uctivě. Sám užívá apokryfní příběh z Ježíšova dětství, které v kánonu není zaznamenáno.

Při analýze spisů jsme také objevili určité nepřesnosti, kterých se autoři ve spisech při práci s biblickým pretextem dopustili. Jedná se jednak o chybně použitá jména biblických postav ve spisech *Věk člověka* a *O ctných manželkách těhotných a rodičkách křesťanských*. Dále autoři velmi často chybují v odkazech na biblická místa, nejčastěji špatně zapisují čísla kapitol, někdy odkazují ke špatné knize. Tyto chyby vznikaly pravděpodobně z toho důvodu, že autoři z biblického pretextu citovali z paměti. Také mohl být vinen sazeč, zvláště pokud autoři zapisovali čísla kapitol římskými číslicemi.

V některých případech je informace čerpaná z bible chybná (*O ctných manželkách těhotných a rodičkách křesťanských*, *O svornosti manželské*), jindy si zas autor mírně poopraví znění citace, aby mu lépe seděla do kontextu (*Třinácte tabulí věku lidského*). Některé biblické úseky autoři interpretují jinak než ostatní, jako v případě Nathanaela Vodňanského z Uračova, který na vše nahlíží velmi pesimisticky. Žádných zásadních dezinterpretací se však autoři nedopouštějí, což je pochopitelné, neboť se pohybovali v poměrně jasně vymezeném interpretačním rámci, jenž jim byl vštípen jejich křesťanskou výchovou a vzděláním.

Bible tedy autorům sloužila jako základní argumentační opora, zdroj látek, příběhů a motivů, jenž byl využíván ve funkci exemplar, jako pretext, z něhož čerpali své náměty. Křesťanské učení bylo základem a rámcem morálního kánonu, který se autoři snažili svým čtenářům znovu a znovu vštěpovat. Navzdory silně normativní

²¹⁹ Toto zjištění je v souladu s názorem Martina Luthera, že deuterokanonické knihy, ač nepatří do biblického kánonu, jsou vhodné k četbě. STUBHANN, M. (ed.): *Encyklopedie Bible. A–L*. Bratislava 1992, s. 41.

funkci biblického pretextu se mnoho autorů snažilo nakládat s biblickými náměty a motivy tvůrčím způsobem, zapojit je do textu organicky, a tak své čtenáře nejen poučit, ale i zaujmout. Silná opora v Písmu a moralizující a parenetický charakter sbližuje tento typ literatury, v humanismu tak oblíbený, s kazatelstvím.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Srnečková Ivana

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky Filozofické fakulty, Univerzita Palackého v Olomouci

Název diplomové práce: Biblické motivy v předbělohorských morálkách

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Počet znaků: 109 001

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 51

Klíčová slova: doba předbělohorská, moralizující literatura, bible, biblické motivy, Starý zákon, Nový zákon, deuterokanonické knihy

Resumé: Cílem této bakalářské práce je prozkoumat, jak autoři moralizujících spisů vrcholného humanismu ve svých dílech pracovali s biblickými motivy. V teoretické části je nastíněna doba předbělohorská v Čechách z hlediska literární historie a konfesijní situace, a představena moralizující literatura. V části analytické zkoumáme vybraný korpus textů a zaměřujeme se přitom u každého spisu na způsob využití a zapojení biblických motivů. V závěru shrnujeme dílčí poznatky z jednotlivých kapitol a zhodnocujeme, jak autoři s biblí pracovali.

In our thesis, we examine how authors of moralizing treatises from the period of late Humanism in his files worked with biblical motives. In the theoretical part, we depicted in terms of literary history and confessional situation in Bohemia before the Battle of White Mountain and introduced moralistic literature. In the analytic part, we examine selected corpus of texts and we focus on the method of the use and the involvement of biblical motives for each treatise. In the end, we summarize sub findings from particular chapters and evaluate how the authors worked with the Bible.

Seznam použitých pramenů

Bible: český ekumenický překlad – Bible kralická: česká synoptická Bible (v rozsahu celého vydání Bible kralické z roku 1613). Praha 2008.

BLAHOSLAV, J.: *Spis o zraku.* In: BLAHOSLAV, J.: Čtyři menší spisy. Brno 2013.

GUENTHER, T.: *Knížka potěšitelná, všechněm těhotným a rodičím manželkám.* In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): Děti roditi jest Božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku. Praha 2013.

KLEMENS PLZEŇSKÝ, A.: *Rozkoš a zvule panenská.* In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku. Praha 2008.

KOCÍN z Kocinétu, J.: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně.* In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku. Praha 2009.

KONEČNÝ, M.: *Theatrum divinum.* Praha 1616.

LOMNICKÝ z Budče, Š.: *Dětinský řápek.* In: KRČ, J. – HLADKÝ, V. (ed.): Šimon Lomnický z Budče. Kupidova střela. Dětinský řápek. Brno 2000.

LOMNICKÝ z Budče, Š.: *Kupidova střela.* In: KRČ, J. – HLADKÝ, V. (ed.): Šimon Lomnický z Budče. Kupidova střela. Dětinský řápek. Brno 2000.

MARTINOVSKÝ, L.: *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti.* In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku. Praha 2008.

MOUŘENÍN z Litomyšle, T.: *Vejestupný syn.* In: KOPECKÝ, M.: Tobiáš Mouřenín z Litomyšle. Veršovaná tvorba. Praha 1995.

MOUŘENÍN z Litomyšle, T.: *Věk člověka.* In: KOPECKÝ, M.: Tobiáš Mouřenín z Litomyšle. Veršovaná tvorba. Praha 1995.

PAPROCKÝ z Hlohol, B.: *Třinácte tabulí věku lidského.* In: KOŠŤÁLOVÁ, K.: Bartoloměj Paprocký z Hlohol Třinácte tabulí věku lidského (edice a komentář). Magisterská diplomová práce. FF UP. Olomouc, 2015.

ROSACIUS SUŠICKÝ, J.: *O svornosti manželské.* In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku. Praha 2009.

RVAČOVSKÝ, V. L.: *Massopust.* Praha 2008.

STREJC ZÁBŘEŽSKÝ, J.: *Zrcadlo poctivé a šlechetné ženy a hospodyně*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží*. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku. Praha 2009.

VODŇANSKÝ z Uračova, N.: *Theatrum mundi minoris*. Brno 2001.

ŽALANSKÝ PHAËTON, H.: *Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku. Praha 2008.

ŽALANSKÝ PHAËTON, H.: *o ctných manželkách těhotných a rodičkách křesťanských*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Děti roditi jest Božské ovotce*. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku. Praha 2013.

Seznam použité literatury

- BALABÁN, M.: *Jímavé portréty biblických žen: milovnice, trpitelky, bojovnice i kněžky noci*. Praha 2009.
- BIČ, M. – POKORNÝ, P.: *Co nevíš o bibli: úvod do studia Starého a Nového zákona*. 2. vyd. Praha 2001.
- BIČ, M. (ed.): *Výklady ke Starému zákonu. Díl 1, Zákon (Genesis–Deuteronomium)*. Praha 1991.
- BIČ, M.: *Výklady ke Starému zákonu. 5, Knihy deuterokanonické (nekanonické, apokryfní)*. Kostelní Vydří 1996.
- BOČKOVÁ, H.: *Theatrum divinum Matouše Konečného – „lidová encyklopedie“ z počátku 17. století*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.): *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. D, řada literárněvědná, roč. 46, č. D44, s. [5]–14. Brno 1997.
- CALVOCORESSI, P.: *Kdo je kdo v Bibli*. Praha 1996.
- DAŇHELKA, J. a kol.: *Dějiny české literatury. I. díl. Starší česká literatura*. Praha 1959.
- DUBINOVÁ, T.: *Ženy v Bibli, ženy dnes: sborník přednášek z cyklu Terezie Dubinové, PhD. ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze leden 2007 - leden 2008*. Praha 2008.
- DUS, J. A. – POKORNÝ, P. (ed.): *Novozákonní apokryfy. I, Neznámá evangelia*. Praha 2001.
- EMAÎTRE, N. – QUINSON, M. – SOT, V.: *Slovník křesťanské kultury*. Praha 2002.
- GALÍK, J. a kol.: *Panorama české literatury. Literární dějiny od počátků do současnosti*. Olomouc 1994.
- HELLER, J. – PRUDKÝ, M.: *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. 2. vyd. Kostelní Vydří 2007.
- KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin. [Sv.] 1*. Praha 1991.
- KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin. [Sv.] 2*. Praha 1991.
- KOLÁR, J.: *Rvačovského Massopust*. In: *Massopust*. Praha 2008.
- KOLÁŘOVÁ, J.: *Několik pohledů na tematizaci dítěte a výchovy v literatuře pozdního humanismu*. *Bohemica Litteraria*, 2012, roč. 15, č. 1, s. 7–18.
- KOLÁŘOVÁ, J.: *Tragédie člověka o pěti dějstvích*. *Aluze*, 2002, č. 2, s. 159–161.

- KOPECKÝ, M.: *Spisovatel humanistického manyrismu*. In: KOPECKÝ, M. (ed.): Tobiáš Mouřenín z Litomyšle. Veršovaná tvorba. Praha 1995.
- KOPECKÝ, M.: *České humanistické drama*. Praha 1986.
- KRČ, J.: *Malý portrét Šimona Lomnického z Budče*. In: KRČ, J. – HLADKÝ, V. (ed.): Šimon Lomnický z Budče. Kupidova střela. Dětinský rápek. Brno 2000.
- KYAS, V.: *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha 1997.
- MALURA, J.: *Žánrová hybridizace v české literatuře 16. a 17. století*. In: MALURA, J. (ed.): Žánrové aspekty starší literatury. Ostrava 2010.
- NOVOTNÝ, A.: *Biblický slovník. Sv. 1, A–P*. 3. vyd. Praha 1992.
- NOVOTNÝ, A.: *Biblický slovník. Sv. 2, R–Ž*. 3. vyd. Praha 1992.
- OPELÍK, J. (ed.): *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 7 sv. Praha 1985-2008.
- PURŠ, J. – KROPILÁK, M. (ed.): *Přehled dějin Československa. 1/2., (1526–1848)*. Praha 1982.
- SCHWARTZ, M.: *Láska v bibli*. Praha 2002.
- STRUPPE, U. – KIRCHSCHLÄGER, W.: *Jak porozumět Bibli: úvod do Starého a Nového zákona*. Praha 2000.
- STUBHANN, M. (ed.): *Encyklopedie Bible. A–L*. Bratislava 1992.
- ŠVÁB, M.: *Přehled dějin starší české literatury se srovnávacím nástinem slovenského vývoje*. Praha 1964.
- VINTR, J.: *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*. Listy filologické 1998, č. 121, s. 341–346.
- VLAŠÍN, Š.: *Slovník literární teorie*. Praha 1977.
- VOIT, P.: *Šimon Lomnický z Budče a exempla v kontextu jeho mravněvýchovné prózy*. Praha 1991.